

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ»

Студентки 2 курсу, 4-м групи,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Кривої
Вікторії Миколаївни

Науковий керівник
к.е.н.

Адаменко
Ірина Петрівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д. е. н., професор

Чугунов
Ігор Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Сутність та зміст фінансової системи	6
1.2. Формування фінансової системи в зарубіжних країнах	11
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
2.1. Становлення та розвиток фінансової системи України	16
2.2. Бюджетна система як вагома складова фінансової системи країни	24
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
3.1. Проблеми фінансової системи України в сучасних умовах	34
3.2. Напрями удосконалення фінансової системи	38
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова система має досліджуватись як вагома складова системи інститутів суспільства, підвищення дієвості фінансово-бюджетної політики країни сприятиме посиленню результативності інституційних змін фінансової системи. В умовах трансформаційних перетворень посилюється необхідність стимулювання та активізації економічного зростання, вдосконалення механізму фінансового регулювання соціально-економічного розвитку. Відновлення темпів росту валового внутрішнього продукту є необхідним для вирішення нагальних суспільно-економічних проблем країни та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Одним з найбільш важливих завдань фінансового регулювання є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення відповідних умов для збалансованого економічного зростання.

Питанням розвитку фінансової системи присвячені праці таких відомих вчених, як: Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. М. Кейнс, Р. Масгрейв, А. Пігу, П. Самуельсон, О. Д. Василика, В. Гейця, В. Глуценка, А. Гриценка, А. І. Даниленка, Л. О. Дробозіної, І. Запатріної, О. Кириленко, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. О. Луніної, І. О. Лютого, В. Опаріна, Д. В. Полозенка, А. М. Соколовської, В. М. Федосова, І. Чугунова, А. Чухна, С. Юрія тощо.

Метою роботи є розкриття та удосконалення фінансової системи як інструменту економічного розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність та структуру фінансової системи;
- узагальнити зарубіжний досвід формування фінансової системи;
- досліджено особливості становлення та розвиток фінансової системи

України;

- розкрити особливості розвитку бюджетної системи як вагомої складової фінансової системи країни;
- виявити проблеми фінансової системи України в сучасних умовах;

- обґрунтувати напрями удосконалення фінансової системи.

Об'єктом дослідження є фінансова система України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування фінансової системи як інструменту економічного розвитку.

Методи дослідження. З метою досягнення поставленої мети в дослідженні використано загальнонаукові і спеціальні методи пізнання явищ і процесів у сфері організації фінансової системи. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності та структури фінансової системи як інструменту економічного розвитку. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід розвитку фінансової системи у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування обґрунтовані напрями розвитку фінансової системи України.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансової системи, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної казначейської служби України, Національного банку України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення випускної кваліфікаційної роботи.

У першому розділі досліджено теоретико-методологічні засади фінансової системи як інструменту економічного розвитку. Розкрито сутність та структуру фінансової системи. Узагальнено зарубіжний досвід формування фінансової системи.

У другому розділі розкрито особливості функціонування фінансово-бюджетної складової економічного розвитку України. Виявлено особливості становлення та розвиток фінансової системи України. Досліджено особливості розвитку бюджетної системи як вагової складової фінансової системи країни.

У третьому розділі визначено основні напрями розвитку фінансової системи України. Виявлено проблеми фінансової системи України в сучасних умовах. Обґрунтовано напрями удосконалення фінансової системи.

У висновках роботи наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в науковому дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність та структура фінансової системи

Фінансова система займає важливе місце в процесі економічного розвитку країни. Фінансова система існує в кожній країні незалежно від рівня її економічного розвитку та відіграє вагомую роль у реалізації завдань і цілей суб'єктів господарювання та держави.

Відзначимо, що фінансова система, явище об'єктивне, зумовлене виникненням держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. Поняття «фінансова система» складається із «система» та «фінанси». Термін «система» походить з грецької, означає - поєднання, утвір. Стосовно другого поняття, то фінанси самі по собі є досить складним суспільним явищем, розкриття сутності якого потребує окремого логічно завершеного дослідження. Відтак, «фінансова система» виступає логічним продовженням більш загального поняття «фінанси». Групування окремих суб'єктів фінансових відносин у загальну фінансову систему держави може здійснюватися за багатьма ознаками, що зумовлює дискусійність самого поняття фінансової системи та проблеми її структурування.

Фінансова система - сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму. Розгляд фінансової системи за складом суб'єктів передбачає визначення підсистем такої діяльності. Такими підсистемами є державні фінанси, фінанси недержавних підприємств і установ, фінанси громадян, фінанси спільних підприємств, фінанси закордонних юридичних і фізичних осіб та ін. В свою чергу, кожен із наведених елементів охоплює певний комплекс фінансових операцій. Зокрема, до складу державних

фінансів входять державний бюджет, фінанси державних цільових фондів, державний кредит, фінанси державних підприємств і установ та ін. [2].

Теоретично та методологічно сутність фінансової системи можна розглядати як за внутрішньою будовою, так і за організаційно-інституційною структурою. Обидва підходи відображені у науковій фінансовій літературі.

За організаційно-інституційною структурою фінансова система - сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів [1]. При цьому у фінансовій системі держави виділяють систему органів управління фінансами такі як Міністерство фінансів, Державна фінансова інспекція, Рахункова палата Верховної Ради України, Державна казначейська служба, Державна фіскальна служба, а також фінансові інститути, що функціонують у розподільних процесах (Національний банк України, банківські та небанківські фінансові установи, фондові і валютні біржі, страхові компанії, інвестиційні фонди тощо).

При вивченні внутрішньої (змістової) сутності фінансової системи у вітчизняній фінансовій науці соціально-економічна природа фінансів розглядається як досить складне суспільне явище, що охоплює широкий спектр розподільних відносин, які ззовні відображаються у різноманітних грошових потоках. За єдиної сутності цих відносин вони мають конкретні форми вияву, характерні ознаки, а також певні особливості щодо організації фінансової діяльності, формування і використання фінансових ресурсів, які зосереджені у розпорядженні держави, підприємницьких структур, певних фінансових інституцій для фінансового забезпечення їх діяльності.

За визначенням, фінансова система - це сукупність фінансових відносин, які, в свою чергу, характеризуються внутрішньою і організаційною структурою (рис. 1.1.1).

Внутрішня структура складається із сфер, що характеризують узагальнені за певною ознакою фінансові відносини і ланок, що характеризують відособлену частину сфери.

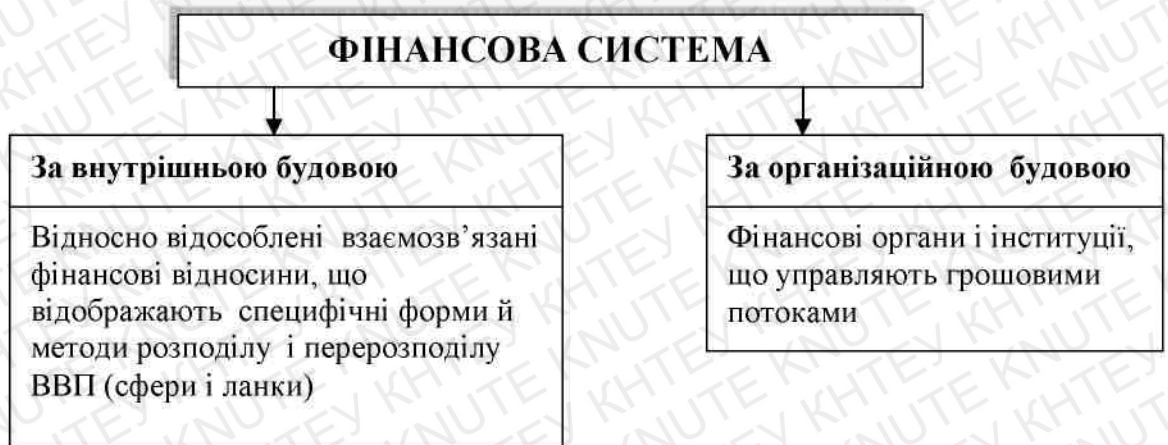

Рис. 1.1.1 Схематичне поняття фінансової системи

Відносно структуризації сфер і виокремлення ланок немає єдиного підходу, фінансову систему держави можна розглядати в кількох аспектах. Зокрема, фінансова система - це сукупність фінансових інститутів, кожний з яких сприяє утворенню і використанню відповідних централізованих та децентралізованих фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави, тобто діяльності з приводу мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів для виконання завдань і функцій держави і органів місцевого самоврядування.

В організаційному аспекті фінансову систему можна розглядати як сукупність органів державної влади й місцевого самоврядування, які здійснюють у межах своєї компетенції керівництво фінансовою діяльністю держави та підприємств, установ, організацій, які беруть у ній участь.

Якщо характеризувати фінансову систему з позицій економіки, то вона буде значно ширшою і включатиме державні фінанси (бюджет держави, фонди цільового призначення, державний кредит, фінанси державних підприємств), фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінанси (валютний ринок, фінанси міжнародних організацій, міжнародні фінансові інституції), страхування та фінансовий ринок (ринок грошей, ринок капіталів, кредитний ринок і ринок цінних паперів).

Прийняття ж за основу структуризації фінансових органів і інституцій взагалі неправомірне, оскільки характеризує організаційну, а не сутнісну

характеристику фінансів [22]. В.М. Опарін пропонує прийняти за основу структуризації рівень економічної системи. За цієї умови на макрорівні виділяється сфера фінансів суб'єктів господарювання, на макрорівні – державні фінанси, на рівні світового господарства – міжнародні фінанси, на узагальнюючому рівні – фондовий ринок. Проте і в такій структуризації є ряд недоліків, бо страхування розглядається як ланка фінансів, що займає проміжне місце макро- і макрорівня, а також при такій класифікації не передбачається виділення ланок у фінансах підприємств та ін.

Фінансова система України за роки незалежності зазнала істотних змін, але багато з них не дістали відповідного відображення в законодавстві. Україна потребує чіткої правової і адміністративної основи управління податково-бюджетною сферою. Це означає, що всі функції та механізми такого управління (бюджетною та позабюджетною діяльністю) повинні в повному обсязі регламентуватися законами й відповідними нормативними актами. Зрозуміло, що державні кошти слід виділяти й витратити лише за наявності відповідних на це правових повноважень.

Фінансові системи різних країн за своєю структурою мають певні відмінності, що пов'язано з моделлю їх економічного розвитку, проте є і загальна ознака – різноманітні фонди фінансових ресурсів, що своєрідно мобілізуються і використовуються.

Усередині кожної з названих сфер виділяються ланки, причому угруповання фінансових відносин здійснюється залежно від характеру діяльності суб'єкта, що робить визначальний вплив на склад і призначення цільових грошових фондів. Цей критерій дозволяє виділити у сфері фінансів підприємств (установ, організацій) такі ланки, як фінанси підприємств, що функціонують на комерційних засадах; фінанси установ і організацій, які здійснюють некомерційну діяльність; фінанси громадянських об'єднань. У страховій сфері, де характер діяльності суб'єкта визначає специфіку об'єкта страхування, як ланки виступають: соціальне страхування, майнове й особисте страхування, страхування відповідальності, страхування

підприємницьких ризиків. У сфері державних фінансів це, відповідно, державний бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит, фінанси державного сектора.

Сфери й ланки фінансових відносин взаємозалежні, в сукупності вони утворюють єдину фінансову систему. Ефективне функціонування всіх складових фінансової системи можливе лише за чіткого законодавчого урегулювання їх взаємодії. Кожна ланка фінансової системи, у свою чергу, підрозділяється на ланки відповідно до внутрішньої структури фінансових взаємозв'язків, що містяться в ній. Так, у складі фінансів підприємств, що функціонують на комерційних засадах, залежно від галузевої спрямованості, можуть бути виділені фінанси промислових, сільськогосподарських, торгових, транспортних підприємств і т.д., а залежно від форми власності – фінанси державних підприємств, кооперативних, акціонерних, часток та ін.

Однією з головних ланок фінансової системи є державний бюджет - це найбільший централізований фонд коштів, що перебуває в розпорядженні уряду, який виконує державну політику. З його допомогою уряд концентрує у своїх руках значну частину національного доходу, що перерозподіляється фінансовими методами. У цій ланці зосереджуються найбільші доходи й найбільш важливі в політичних і економічних відношеннях витрати.

Бюджетний кодекс України визначає бюджет як план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади й органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Державний бюджет, посідаючи провідне становище, тісно пов'язаний з іншими ланками фінансової системи, виступає координуючим центром і надає їм необхідну допомогу у формі бюджетних дотацій, субсидій, субвенцій, гарантій, забезпечуючи більш-менш нормальне функціонування інших ланок фінансової системи, здійснення покладених на них завдань.

Важливою ланкою фінансової системи є місцеві фінанси, роль і вплив яких зростає. Центральну роль у цій ланці відіграють місцеві бюджети, які не входять до складу державного бюджету і мають самостійність.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що сукупність фінансових відносин складається із взаємозв'язаних між собою сфер і ланок, які утворюють фінансову систему (Додаток А).

Організаційна структура фінансової системи – це сукупність фінансових органів та інституцій, діяльність яких направлена на управління фінансами. Формування рівнів управління тісно пов'язане з внутрішньою структурою фінансової системи.

Отже, що фінанси являють собою важливу складову інституціональної структури суспільства, призначення якої полягає у грошовому забезпеченні потреб суспільного виробництва та функцій держави. Практична реалізація суспільного призначення фінансів здійснюється через фінансову систему, яка розглядається у двох зрізах. За сутнісним наповненням вона являє собою сукупність сфер і ланок, які різняться формами фінансових відносин. У цьому контексті фінансова система є об'єктивним явищем, що відображає внутрішній склад фінансів. На мікрорівні національна фінансова система включає фінанси суб'єктів підприємництва, а на макрорівні - державні фінанси, страхування, фінансовий ринок. За інституціональною будовою, на яку суттєво можуть впливати суб'єктивні чинники, фінансова система охоплює сукупність фінансових органів та інституцій. Основне призначення фінансової системи і за сутнісним наповненням, і за інституційною будовою полягає у мобілізації та розміщенні іманентно обмежених ресурсів між конкуруючими напрямками їх використання.

1.2. Формування фінансової системи в зарубіжних країнах

Структурні перетворення фінансової системи країни повинні здійснюватись з урахуванням функціонуючої моделі соціально-економічного

розвитку та досвіду формування фінансової системи в зарубіжних країнах. На даному етапі розвитку економіки розрізняють американську модель соціально-економічного розвитку, яка ґрунтується на помірному втручанні держави в економічні процеси та засадах фінансово-економічного лібералізму в цілому; азіатську модель економічного розвитку, яка спрямована на розвиток високотехнологічних укладів економіки, інноваційної діяльності та сприяє розвитку людського капіталу як найбільш важливого чинника економічного зростання; західноєвропейська модель передбачає поєднання положень ліберальних економічних теорії та оптимального рівня державного регулювання, спрямованого на забезпечення збалансованого розвитку економіки та рівномірного розподілу доходів населення; скандинавська модель соціально-економічного розвитку яка характеризується значним рівнем держави у регулюванні соціально-економічних процесів, високим рівнем соціального захисту та соціальних стандартів, рівномірним розподілом національного доходу. Підхід розвинутих країн до формування фінансової системи важливим з позиції необхідності встановлення оптимальних пропорцій між ланками фінансової системи завдяки їх багаторічному досвіду функціонування даних систем з урахуванням впливу циклічності на економіку та належного рівня розвитку інституційного середовища.

Система державних фінансів США складається з трьох рівнів бюджетної системи – федерального бюджету, бюджетів штатів та місцевих бюджетів, спеціальних фондів. В свою чергу федеральний бюджет складається з урядового бюджету, який фінансує державні соціально-економічні програми; та довірчих фондів, до складу яких входять соціальні, економічні, науково – дослідницькі, військові та інші фонди, що забезпечують функціонування соціально-економічної інфраструктури. Соціальні фонди, у тому числі фонд страхування людей похилого віку, страхування інвалідності та страхування на випадок втрати годувальника, фонд страхування державних службовців, фонд допомоги бідним

функціонують як самостійні фінансово-кредитні установи. Довірчі фонди формуються завдяки надходженням від продажу та оренди об'єктів державної власності та відрахувань від федерального уряду. Державний бюджет США є важливим індикатором соціально-економічного розвитку країни, що значним чином впливає на розробку та реалізацію стратегії фінансово-економічної діяльності потужних приватних корпорацій, а також господарську діяльність банківських та інших фінансових установ, підприємств шляхом реалізації політики у сфері регулювання доходної та видаткової частини бюджету.

В США управління державними фінансами знаходиться у віданні фінансового апарату, основною складовою якого є – Департамент казначейства. Основними завданнями Департаменту є розробка фінансової та податкової політики держави, політики в галузі державних витрат, здійснення контролю за дотриманням фінансового законодавства. Міністерство фінансів складає проект державного бюджету й організовує його виконання. Крім Департаменту у США є Адміністративно-бюджетне управління при Президентові, яке формує видаткову частину федерального бюджету.

На сучасному етапі економічного розвитку вагомою складовою фінансової системи Великобританії є система державних фінансів, до складу якої входять державний бюджет, позабюджетні державні фонди, місцеві фінанси, фінанси державних підприємств. Бюджет є вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку. Крім того, як було вищезазначено, бюджет у вигляді нормативно-правового акту вперше було ухвалено саме в Англії у середині XVII столітті.

Бюджетна система Великобританії складається із двох рівнів – державного бюджету та місцевих бюджетів. Необхідно зазначити, що формування бюджету здійснюється на основі середньострокових програм економічного розвитку та відповідної сукупності відомчих програм, які приймаються щорічно. Бюджетний рік в країні розпочинається з 1 квітня і

закінчується 31 березня. До складу державного бюджету країни входить консолідований фонд та Національний фонд запозичень, при чому управління ними здійснюється окремо. Формування доходної частини фонду запозичень здійснюється за рахунок неподаткових надходжень, у тому числі прибутку емісійного департаменту Банку Англії, сплачених відсотків за надані Казначейством довгострокові кредити державним підприємствам та органам місцевого самоврядування, тощо. Видатки Національного фонду запозичень включають дві основні статті – видатки на управління державним боргом країни та на надання цільових довгострокових кредитів державним підприємствам та місцевим органам влади.

Важливою ланкою фінансової системи Німеччини є бюджетна система, яка включає у собі бюджет федерації, спеціальні урядові фонди; бюджети 16 земель; бюджети 11 тисяч територіальних громад. За рахунок федерального бюджету забезпечується фінансування видатків на оборону, зовнішньоекономічну діяльність, соціальний захист населення, видатки на сприяння розвитку окремих галузей виробництва та регіонів, науки, освіти, державне управління, фінансування інфраструктури. Розподіл податків між ланками бюджетної системи спрямований на вирівнювання економічного потенціалу окремих регіонів за рахунок спеціально створеного Федерального фонду фінансового вирівнювання, що формується на базі відрахувань частини податку на додану вартість. Кошти з цього фонду розподіляють між федераціями, землями та громадами на підставі показників співвідношення доходів та витрат бюджетів. Причому, федерації та землі мають однакові права щодо покриття своїх витрат за рахунок фонду вирівнювання.

Система державних фінансів Франції є важливою складовою фінансової системи та включає у собі державний та місцеві бюджети, спеціальні рахунки Казначейства та приєднані бюджети, фонди соціального страхування та фінанси державних підприємств. Механізм державного регулювання економіки спрямований на стимулювання рівномірного розподілу продуктивних сил в країні, сприянню збалансованому соціально-

економічному розвитку суспільства. Особливістю структури державних фінансів Франції є наявність приєднаних бюджетів, які формуються для організацій, які не є юридичними особами мають статус фінансової автономії та здійснюють торгово-промислові операції. На даному етапі розвитку налічується сім приєднаних бюджетів, у тому числі один з них військовий.

Таким чином, структурні перетворення фінансової системи країни повинні здійснюватись з урахуванням функціонуючої моделі соціально-економічного розвитку та досвіду країн з розвинутою і трансформаційною економікою. Підхід розвинутих країн до формування механізму фінансового регулювання є важливим з позиції необхідності встановлення оптимальних пропорцій між складовими фінансової системи завдяки їх багаторічному досвіду функціонування даних систем з урахуванням впливу циклічності на економічні процеси та належного рівня розвитку інституційного середовища. В останні роки в країнах з розвинутою економікою спостерігається посилення впливу державного фінансового регулювання розвитку економіки та соціальної сфери.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1. Становлення та розвиток фінансової системи України

Процес становлення і розвитку фінансової системи України є доволі складним та суперечливим. На сьогодні в нашій державі продовжується процес формування фінансової системи, яка почала розвиватися як національна лише після 1990 років, а саме, - після проголошення незалежності України. Тобто, формується сучасна система європейської направленості, яка має безпосередньо еволюційний характер. Це зумовлено, перш за все, державною самостійністю України та переходом економіки на ринковий тип відносин. Загалом, необхідно наголосити на тому, що етапи становлення певних моделей фінансової системи відповідають історичним етапам розвитку державності України. Саме тому, для подальшої оптимізації діяльності фінансової системи України, необхідно провести ретроспективний аналіз функціонування даної системи залежно від типу державного управління, устрою та інших чинників, які мали суттєвий вплив на становлення фінансової системи, тобто, дослідити еволюцію фінансової системи через призму історичного розвитку держави.

За останні роки в Україні питання вивчення фінансової системи та проблеми її функціонування були предметом розгляду багатьох вітчизняних науковців економічного циклу. Аналіз існуючих наукових доробків свідчить про те, що у вітчизняній науці зовсім невелика кількість фундаментальних наукових праць, присвячених проблемі фінансової системи у правовому аспекті. Загалом, у роботах науковців щодо розвитку фінансової системи України увагу було акцентовано лише на певних історичних періодах її становлення. Так, А.М. Середа розглядала становлення та розвиток фінансової системи за доби Центральної Ради, а В.Я. Ревегук акцентував увагу на 1917-1920 роках. Таким чином, комплексного синтезу процесу

становлення фінансової системи України не існує, що й зумовлює мету даної роботи. Її новизна полягає у комплексному ретроспективному аналізі процесу формування фінансової системи України від часів Київської Русі до сьогодення. При цьому особливість вбачається в тому, що формування даної системи нерозривно пов'язано із державотворчими процесами. Саме тому, дана стаття є відображенням процесу формування фінансової системи в контексті процесу створення та функціонування української держави.

Таким чином, фінансова система України являє собою певний комплекс фінансових відносин, врегульованих фінансово-правовими нормами та фінансових органів і інститутів, за допомогою яких Україна формує, розподіляє та безпосередньо використовує грошові потоки, що забезпечуються певним фінансовим апаратом.

Фінансова система завжди виникає із появою будь-якої держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням, оскільки є віддзеркаленням певних форм та методів використання фінансів. Деякі науковці, зокрема, І.А. Канцір, зазначають, що історія становлення та розвитку фінансової системи України сягає часів Київської Русі. Варто погодитися, що при зародженні даної держави свій початок отримала і фінансова система країни. За часів феодальних відносин, які склалися на той час, замість грошей використовувались худоба, куни із цінного хутра або ж взагалі монети інших країн, доходи країни по більшій мірі формувалися із натуральних податків. Проте, фіскальні операції проводилися хаотично, не планово та без відображення результатів, що негативно впливало на фінансовий стан держави [4, с.223].

Після підписання миру князем Олегом із візантійським урядом, останнім довелося сплатити русам велику контрибуцію й надати певні пільги руським купцям і послам, яких не мала жодна інша країна. Таким чином, Олег сформував дієвий механізм забезпечення фінансових потреб держави шляхом надходжень до казни із зовнішніх джерел. Але не існувало жодної

регламентації фіскальних норм і термінів, що ускладнювало розвиток фінансової системи того часу.

Вперше таку спробу зробила княгиня Ольга, яка впорядкувала фінансову систему країни шляхом проведення фінансово-адміністративної реформи у 946-947 роках. Так, для запровадження більш стабільного порядку стягнення податків із населення, Ольга запровадила новий порядок стягнення данини - так звані «становища», а також «уроки», які безпосередньо регламентували характер і розмір данини. Якщо провести паралель, то на сучасному рівні даний новий метод означав би сплату державного податку. Виходячи із цього, дана спроба була першою у реформуванні податкової системи. Також необхідно наголосити і на тому, що за часів правління княгині Ольги з'явилися такі фінансові відносини, які через кілька століть фінансиста назвуть рентою.

Щодо часів правління Володимира Великого, то значного розвитку фінансова у даний період не зазнала, адже пріоритетними напрямками та завданнями князя були адміністративна та судова реформи, а також запровадження християнства на Київській Русі. Хоча, в свою чергу, необхідно наголосити на тому, що у період саме його правління виник приклад та зразок гарантованих видатків держави із бюджетів на відповідні потреби, а саме - на утримання церкви. За його правління були введені закони «Устав земельний» та «Закон руський», які вдосконалювали діючу на той час фінансову систему держави.

Розквіт Київської Русі припав на часи князювання Ярослава Мудрого. Саме у період його правління відбувся переломний момент у розвитку держави та становленні правової системи, оскільки тими роками датується поява та видання першого письмового джерела права - «Руської правди». У ній уперше на законодавчому рівні було закріплено процес сплати непрямих податків, які були важливим джерелом князівських прибутків у формі торгових і судових зборів (мита) [5, с. 13].

Наступним етапом у розвитку України в цілому та фінансової системи, зокрема, став період її розробленості, а саме - XVI-XVII століття. У цей час фінансова система держави зазнала суттєвих перетворень у зв'язку із даним поділом: вона набула характерних ознак держав, до яких увійшли території українських земель, зокрема: Литовського та Польського королівств, Речі Посполитої та Австро-Угорської імперії.

Іншим важливим історичним етапом розвитку фінансової системи є період існування Запорізької Січі. Це зумовлено тим, що у той час фінансова та податкові системи стають автономними, а саме: запроваджено державну скарбницю або ж як зазначають, Військовий скарб; були розроблені певні принципи його наповнення, а також використання. Таким чином, дана скарбниця стала прототипом державної казначейської служби України та безпосередньо виконувала її функції.

У цей же період, у роки гетьманства Б. Хмельницького, а саме - у 1563 році, були вперше визначені загальні податки, а саме: подимниці, стації та акциз, а до непрямих податків відносили оплату із млинів, рудень, шинків тютюну і т.д. У свою чергу, у 1680 роках з'явився перший фінансовий звіт або ж так званий перший бюджет у вигляді «розпису доходів та видатків».

Одним із перших нормативних документів, який надав визначення дефініції «державна скарбниця» та охарактеризував обов'язки генерального підскарб'я, стала «Конституція Пилипа Орлика». Так, відповідно до статті IX, генеральний підскарб'ій - це людина значна, заслужена, маєтна та добросовісна, яка б наглядала за військовим скарбом, млинами та завідувала усілякими прибутками державними і з гетьманського відома направляла їх на потреби громадські та військові, а не на приватні [6]. Таким чином, фінансова система доби Гетьманщини зазнала розквіту та остаточного становлення як самостійної системи.

Наступний етап розвитку фінансової системи зумовлений входженням українських територій до Російської імперії із 1721 по 1917 роки. Необхідно наголосити на тому, що у цей період відбувається занепад фінансової

системи, оскільки скарбницю в Україні було ліквідовано, і розпочався вплив фінансових ресурсів до Росії, а у 1764 році взагалі фінансову систему України було приєднано до фінансової системи Російської імперії [7, с. 14].

Згодом, територія українських земель була роздроблена між двома імперіями: Російською та Австрійською. Як зазначають науковці, приєднання українських земель до Австрійської імперії у часі збіглося із кодифікацією законодавства імперії. Так, у 1775 році свою дію на землі Галичини і Буковини поширив Кодекс вексельного права від 1763 р. Даний Кодекс регулював питання та проблеми фінансово-кредитних відносин. Таким чином, принципи розвитку та механізм функціонування визначався країнами, до яких входили землі України.

Протягом наступних років відбуваються спроби відродження української державності, а таким чином і спроби відновити власну фінансову систему. У 1917 році до влади прийшла Центральна Рада, першочерговим завданням якої стало формування законодавчої бази, в тому числі і у сфері фінансів. Це пов'язано із тим, що на той час діяло російське фінансове право загальноімперського законодавства. Лише у Першому Універсалі Центральна Рада зробила спробу сформувати власну фінансову систему, закликаючи народ створити власну скарбницю.

Загалом, Українська Народна Республіка у цей період намагалася сформувати власний бюджет, але єдиною проблемою стало питання її наповнення, а точніше - відсутність такого наповнення. Тим паче, що УНР виступала об'єктом агресії більшовицької влади, і тому у Харкові у цей період більшовики встановили свій більшовицький уряд, зокрема, Народне секретарство фінансів, а згодом - Наркомат фінансів, що став прототипом Міністерства фінансів УРСР. Саме тому, це зумовлювало створення власної більшовицької фінансової системи Харкова. Єдиним позитивним моментом у розвитку фінансової системи за цей час стало те, що були випущені власні грошові знаки, але не було затверджено єдиної самостійної грошової одиниці. Загалом, вищим виконавчим органом УНР став Генеральний

секретаріат, у системі якого діяло Генеральне секретаріатство фінансових справ.

Необхідно відмітити, що саме у цей період набрали чинності безліч нормативно-правових актів, які регулювали сферу фінансових відносин. Так, до них можна віднести Закон про випуск державних кредитних білетів УНР від 06.01.1917 року, який регламентував порядок випуску кредитових білетів Української Народної Республіки. Наступним є Закон про випуск зобов'язань державної скарбниці Української Народної Республіки на забезпечення грошових знаків в сумі 500 мли карбованців від 13.04.1918 року, а також Закон про випуск розмінних марок державної скарбниці. Уніфікованого ж нормативного акта, в якому б зазначався порядок регулювання податкової сфери не існувало, а таким чином, всі державні податки і прибутки, які на підставі існуючих законів збиралися на території УНР, визнавалися прибутками державного скарбу УНР. Наступним нормативним актом став Закон про тимчасові розписки видатків на 1918 рік від 11.04.1918 року, який регламентував порядок ухвалення першого бюджету УНР.

Фінансовий стан загалом і фінансова система українських земель зокрема, поліпшилися лише із гетьманством П. Скоропадського. У даний період був створений орган, завданням якого стало подолання інфляції та спекуляції продуктами харчування - Фінансова рада. Вона безпосередньо і визначала фінансову політику Української держави тих часів, а також у цей же час було складено перший бюджет держави. Згодом, в Українській народній республіці в уряді Директорії С. Петлюри фінансову політику здійснювало вже безпосередньо Міністерство фінансів України [4, с.224].

Наступним етапом розвитку фінансової системи України став період входження земель до Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Саме тому, фінансова система відповідала типовим нормам всіх республік та полягала безпосередньо у націоналізації банків, залізниць, а усі фінансові органи були у підпорядкуванні РСФРР. Необхідно акцентувати увагу на тому, що сутність фінансової системи тих часів полягала у формуванні

раціональної структури суспільного виробництва, підвищенні ефективності використання трудових, матеріальних і грошових ресурсів і природних багатств на користь прискорення темпів комуністичного будівництва, зростання народного добробуту і зміцнення обороноздатності країни.

В свою чергу, фінанси підприємств соціалістичних республік і галузей господарства, загальнодержавні фінанси склали безпосередньо фінанси СРСР. У той же час, дані фінанси створюють вихідну ланку системи фінансів, оскільки вони є взаємозалежними із матеріальним виробництвом, де створюються сукупний суспільний продукт і національний дохід - джерела фінансових ресурсів соціалістичного суспільства. Такі фінансові відносини мали законодавче підґрунтя та регламентувалися «Положенням про соціалістичне державне виробниче підприємство» від 04.10.1965 року.

Таким чином, фінансова система України як певної адміністративної одиниці СРСР була лише де-юре, так як дані питання вирішував уряд СРСР та відбувався поступовий вплив фінансових ресурсів із України.

Наступним етапом в еволюції фінансової системи України є період після проголошення Верховною Радою України незалежності. У доволі критичних умовах відбувалось становлення вже незалежної національної фінансової системи України, а також введення нової фінансової політики. Першочерговими завданнями, які необхідно було вирішити під час становлення даної системи, стали: вихід із економічної кризи, яка існувала на той час у країні; досягнення певної, хоча і часткової, макроекономічної стабільності, а також - чітка регламентація ефективності розподілу фінансових ресурсів. Державні ж ресурси є однією із найважливіших ланок фінансової системи, а тому відіграють визначальну роль у забезпеченні соціального захисту населення та необхідних суспільних послуг.

Для даного етапу розвитку фінансової системи важливою складовою є аспект правової регламентації фінансових відносин, що виникають при створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, адже уся сукупність дій держави в сфері фінансів має базуватися на нормативно-правових актах.

Правові норми, що регулюють фінансові відносини, є системою фінансового права, яка в свою чергу, має ґрунтуватися на Конституції України. Так, відповідно до Розділу 2 Конституції України, а саме, статтею 67, визначено, що кожна особа зобов'язана сплачувати податки і збори за порядком і розмірами, встановленими законом. В свою чергу, норми Конституції України регламентують також і питання, що стосуються фінансової системи, а саме, статті 95-99, 116, 119, 143.

Проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію конкретних завдань економічного та соціального розвитку України забезпечує Міністерство фінансів України - державний орган виконавчої влади. Міністерство було створене, а точніше, реорганізовано із Міністерства фінансів УРСР після проголошення незалежності країни.

Отже, видно, що із незалежністю держави зміни торкаються також і автономії, незалежності фінансової системи. Вона починає розвиватися як національна система, та набуває поступової чіткої нормативно-правової регламентації, що свідчить про те, що вона починає функціонувати не лише символічно, але й фактично.

Тому висновком з викладеного є те, що процес становлення та розвитку фінансової системи України був і залишається доволі складним. Це пов'язано, перш за все, із тим, що на її формування вплинули правові норми, засади, а також звичаї інших країн, до яких входили у той чи інший період території українських земель. Саме тому, по більшій мірі, національна фінансова система не могла виступати як автономна. Кожному періоду становлення державності України відповідав притаманний йому фінансовий устрій, якому властиві власний фінансовий ринко, фіскальна політика, а також правова регламентація фінансової системи. Доволі складно було формувати єдину фінансову систему під час роздробленості країни, тому її розвиток відбувався за вимогами та був зумовлений розвитком фінансових систем зарубіжних країн.

Але, незважаючи на позитивні риси розвитку фінансової системи за часів незалежності країни, її правова регламентація в цілому та механізм забезпечення її функціонування потребують подальшого вдосконалення, а також оптимізації сучасної структури фінансової системи та суб'єктів її управління. Все це можна досягти через удосконалення адміністративного законодавства, що забезпечує функціонування фінансової системи України шляхом запозичення зарубіжного досвіду правового забезпечення управління фінансовою системою.

2.2. Бюджетна система як вагома складова фінансової системи країни

Формування та реалізація стимулюючої фінансової політики в умовах трансформаційних перетворень та уповільнення темпів розвитку світової економіки є актуальним та необхідним заходом, який направлений на відновлення позитивної динаміки економічного зростання та підвищення добробуту населення. Бюджетна система як складова системи державних фінансів і фінансової системи є важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Належний рівень обґрунтування рішень щодо планування основних показників функціонування бюджетної системи, у тому числі рівня дефіциту бюджету, питомої ваги перерозподілу валового внутрішнього продукту через державний та місцевий бюджети, частки податкових надходжень у структурі доходної частини бюджету, збалансованості міжбюджетних відносин, структури видаткової частини бюджету, сприяє підвищенню дієвості регулюючої функції бюджетного механізму економічного зростання. Слід зазначити, що вітчизняна бюджетна система постійно трансформується та удосконалюється відповідно до змін економічної ситуації та завдань бюджетної політики на середньострокову перспективу.

На початковому етапі свого становлення бюджетна система з урахуванням глибоких дисбалансів суспільного устрою, розриву сталих економічних зв'язків, значних темпів падіння промислового виробництва та валового внутрішнього продукту, зниження рівня життя населення не змогла швидко адаптувати свій структурно-функціональний механізм регулювання до відповідних умов розвитку економіки та в достатній мірі виконувати стабілізуючу функцію. В умовах обмежених фінансово-економічних можливостей формування та реалізації бюджетної політики мала в переважній мірі тактичний характер. Крім того, відсутність належного досвіду управління, відповідного рівня наукового обґрунтування процесу формування і реалізації механізму функціонування бюджетної системи у самостійній державі, необхідність фінансування нових видатків бюджету, які раніше фінансувались за рахунок видатків союзного бюджету, значний рівень бюджетних видатків у вигляді дотацій та прямої підтримки суб'єктів господарювання, необхідність збільшення соціальної спрямованості бюджету обумовлювали виконання бюджетною системою здебільшого перерозподільної функції.

Загалом, частка видатків зведеного бюджету за період 1992-1994 років поступово зростала з 38,1 відсотка в 1992 році до 44,9 відсотка в 1994 році (без врахування видатків Пенсійного фонду). Враховуючи зазначене, одним з вагомих завдань подальшого функціонування бюджетної системи країни стало визначення пропорцій перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему з метою посилення рівня її збалансованості та сприяння відновленню економічного зростання. Зменшення реального рівня доходів бюджету, подальше ускладнення економічної ситуації, зниження податкової спроможності вітчизняних підприємств та рівня дисципліни у сфері розрахунків із бюджетом, потреба фінансування об'єктів соціальної сфери на такому ж рівні обумовили значну розбалансованість бюджетної системи в даний період часу. Дефіцит зведеного бюджету 1992-го року становив 13,8 відсотка від валового внутрішнього продукту та 36,1 відсотка

видаткової частини бюджету, відповідні показники дефіциту зведеного бюджету 1993 року склали 5,1 та 13,3 відсотка, 1994 року – 8,9 та 17,5 відсотка. Слід констатувати, що касовий порядок виконання бюджету того часу передбачав фінансування видаткової частини бюджету у межах наявних надходжень до бюджету, у разі утворення дефіциту бюджету здійснювалось його фінансування за рахунок емісійних кредитів Національного банку України. Бюджетний дефіцит 1992-1994 року покривався виключно за рахунок емісійних джерел, що доволі негативно позначалось на макроекономічному стані країни.

Місцеві бюджети є важливою складовою бюджетної системи держави, фінансовою основою забезпечення виконання функцій та завдань органами місцевого самоврядування, у тому числі делегованих їм органами центральної виконавчої влади. В 1993 році з метою належного визначення видів місцевих податків та зборів, їх граничних розмірів та порядку обчислення, зміцнення фінансової спроможності бюджетів місцевого самоврядування було прийнято Декрет Кабінету Міністрів «Про місцеві податки і збори». Однак, вагомого значення у структурі доходної частини місцевих бюджетів місцеві податки та збори не мали. Разом з тим, за період 1992-1994 років частка доходів місцевих бюджетів без урахування трансфертів у валовому внутрішньому продукті була найвищою за весь період функціонування бюджетної системи самостійної України, середнє значення даного показника за приведений період становить 14,2 відсотка, без урахування трансфертів – 14,7 відсотка. Середнє значення питомої ваги видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті у 1992-1994 роках складає 15,8 відсотка, у видатках зведеного бюджету – 39,1 відсотка.

З 1995 року розпочинається етап подальшого вдосконалення бюджетної системи, інституціонального становлення, що характеризується поступовим посиленням рівня фінансової стійкості, збалансованості, підвищенням дієвості механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку, ефективності використання бюджетних коштів.

Важливим стало затвердження Закону України «Про бюджетну систему України» №153/95-ВР від 28 квітня 1995 року, який визначив положення та основні принципи бюджетного устрою, етапи бюджетного процесу, склад та структуру доходів, видатків державного і місцевих бюджетів, характер взаємовідносин бюджетів з іншими складовими фінансової системи. Крім того, було розмежовано видатки бюджетів, що входять до складу бюджетної системи на поточні та видатки розвитку. Зокрема, до поточних видатків було віднесено витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів, заходів у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення тощо. В свою чергу, до видатків розвитку віднесено витрати бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, в тому числі фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, структурної перебудови економіки, субвенції, видатки, що спрямовані на розширене відтворення суспільного виробництва. Положеннями даного законодавства також регламентовано порядок фінансування бюджетних видатків у разі наявності бюджетного дефіциту, визначено, що в першу чергу мають фінансуватися поточні видатки. Водночас, граничний рівень дефіциту бюджету не повинен перевищувати розмір видатків розвитку.

Посиленню рівня регулюючої функції бюджетної системи сприяло прийняття Верховною Радою України, починаючи з 1995 року, щорічних постанов щодо основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період, в тому числі в сфері доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету та державного боргу. Визначення пріоритетів бюджетної політики та встановлення індикативних значень основних показників розвитку бюджетної системи є важливим етапом вдосконалення макроекономічного регулювання суспільного розвитку. Разом з тим, необхідно зазначити, що при розробці та затвердженні законів про державний бюджет на відповідний рік, положення, що містились в основних напрямках бюджетної політики на наступний плановий період

враховувались лише частково, що значною мірою пов'язано із зміною економічного становища країни та екзогенних факторів впливу на економіку, недостатнім рівнем якості прогнозування показників бюджетну та соціально-економічного-розвитку в цілому.

Положення Конституції України, що була ухвалена в 1996 році засвідчили засади формування бюджетної системи – справедливий та неупереджений розподіл суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами. Визначено, що пріоритетним напрямом державної фінансової політики є розробка та виконання збалансованого бюджету.

В 1997 році з метою створення єдиної інформаційної системи зведення доходної і видаткової частини державного та місцевих бюджетів, забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності показників бюджету було удосконалено та затверджено нову загальну структуру бюджетної класифікації. Відповідно до положень Конституції було утворено орган системи державного фінансового контролю, що підзвітний Верховній Раді України – Рахункову палату України. Діяльність даної інституції направлена на організацію та здійснення своєчасного контролю за виконанням видаткової частини бюджету, витрачанням бюджетних коштів за обсягами, структурою цільовим призначенням, за утворенням та погашенням державного боргу країни, фінансування загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку тощо. Даний захід сприяв підвищенню якісного рівня контролю за використанням ресурсів бюджету, виявити певні резерви щодо оптимізації видаткової частини бюджету та обмеження рівня бюджетного дефіциту.

Розпочинаючи з 1998 року було впроваджено певні елементи програмно-цільового методу планування бюджету, в тому числі механізм складання та подання головними розпорядниками бюджетних коштів бюджетних запитів, що містять пропозиції з належним обґрунтуваннями обсягу бюджетних коштів, який є необхідним для їх діяльності на наступний

бюджетний період. В даний період часу зусилля органів державної влади були направлені на зниження значень дефіциту бюджету та забезпечення збалансованості бюджетної системи. Було розроблено та частково реалізовано заходи щодо оптимізації видатків бюджету на державне управління, зменшення чисельності штату працівників бюджетної сфери, активізації приватизаційного процесу об'єктів державної власності тощо. Крім того, значна увага приділялася соціальній спрямованості бюджету та впровадженню системи Єдиного рахунку Державного казначейства, що сприяло скороченню терміну проходження платежів до бюджету. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.1999 р. № 522 «Про удосконалення управління бюджетними коштами» з метою удосконалення системи управління коштами державного та місцевого бюджетів у формі експерименту на базі Дніпропетровської та Черкаської областей розпочато процес касового виконання місцевих бюджетів органами Державного казначейства.

Варто наголосити, що розпочинаючи з 2000 року позабюджетні кошти установ та організацій включаються до спеціального фонду як складова частина державного бюджету, що посилило ефективність контролю за витрачанням позабюджетних коштів установ і організацій, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.

В 2001 році було ухвалено Бюджетний кодекс України, який чітко визначив засади функціонування бюджетної системи країни, її структуру, принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин, відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Прийняття даного нормативно-правового акту стало логічним завершенням етапу інституційного становлення бюджетної системи. Разом з тим, на думку професора Л. В. Лисяк, доцільним було одночасне ухвалення Податкового кодексу України, що позитивно відобразилось на ефективності фінансово-бюджетної політики країни, результативності структурних перетворень фінансової системи країни. В 2001 році запроваджено облік зобов'язань розпорядників коштів державного бюджету органами Державного

казначейства України, що надало змогу посилити дієвість фінансового контролю за відповідністю зобов'язань бюджетним асигнуванням та в свою чергу належним чином сприяло підвищенню рівня фінансової дисципліни у бюджетній сфері, збалансованості бюджету та обмеження обсягів заборгованості.

Загалом, за період 1995-2001 років спостерігалась тенденція до зниження значень питомої ваги видатків зведеного бюджету в валовому внутрішньому продукті з 37,0 відсотків в 1995 році до 27,2 відсотка в 2001 році, середнє значення даного показника за наведений період складає 31,0 відсоток. Відповідно до структури бюджету, за даний період аналізу значення питомої ваги видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення з урахуванням видатків на фінансування заходів, пов'язаних із ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи в валовому внутрішньому продукті зменшилось з 7,8 відсотка до 5,0 відсотків, середнє значення становить 6,0 відсотків; видатків на економічну діяльність знизилось з 5,3 відсотка до 4,3 відсотка, середнє значення становить 5,1 відсотка; видатків на освіту зменшилось з 5,6 до 4,7 відсотка, середнє значення складає 4,7 відсотка; видатків на охорону здоров'я відповідно знизилось з 4,8 до 3,1 відсотка, усереднене значення складає 3,6 відсотка; видатків на обслуговування державного боргу зменшилось з 4,6 до 2,0 відсотків, середнє значення – 2,9 відсотка; видатків на оборону знизилось з 1,9 відсотка до 1,5 відсотка, середнє значення даного показника становить 1,5 відсотка. Натомість, показник частки видатків на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади в валовому внутрішньому продукті підвищився з 1,6 відсотка в 1995 році до 2,1 відсотка в 2001 році, середнє значення цього показника складає 1,7 відсотка за період 1995-2001 років.

Склад та обсяги бюджетних видатків впливають на збалансованість соціально-економічного розвитку країни, створюють відповідні умови для стимулювання виробництва, сприяють розвитку людського капіталу. Рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему за період 2006-2016 років відчутно збільшився з 26,7 відсотка у 2006 році до 35,5 відсотка в 2016 році, на 8,8 відсоткових пункти. Крім того, в період

2006-2011 років середнє значення показника питомої ваги видатків зведеного бюджету в валовому внутрішньому продукті складало 30,1 відсотка, а в 2002-2016 роках – 33,8 відсотка. В умовах трансформаційних перетворень та подальшого відновлення економічного зростання зазначений показник збільшився на 3,7 відсоткових пункти в зв'язку з необхідністю підтримки належного фінансування галузей суспільного виробництва, рівня платоспроможності малозахисчених верств населення, програм сприяння відновленню економічного розвитку та стимулювання внутрішнього попиту.

Етап збалансованого розвитку вітчизняної бюджетної системи, характеризується помірними розмірами дефіциту бюджету та державного боргу, поступовим зменшенням значень показників питомої ваги державного та гарантованого боргу, обслуговування державного боргу в валовому внутрішньому продукті, що сприяло досягненню макроекономічної стабілізації. На даному етапі розвитку бюджетної системи вагомими завданнями реалізації бюджетної політики у сфері доходів бюджету стали – покращання рівня прогнозування та планування, вдосконалення механізму податкового регулювання, зменшення кількості податкових пільг та упорядкування регуляторних функцій державних фінансових органів, що спрямовано на активізацію і розвиток національного виробника, підприємницької діяльності, інвестиційного клімату. Відповідно в сфері видатків бюджету – забезпечення стійкого зростання доходів громадян, зокрема працівників бюджетної сфери випереджаючими темпами порівняно з індексами споживчих цін, постійне збільшення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, поетапне зниження рівня бюджетної заборгованості з соціальних виплат, посилення питомої ваги капітальних видатків бюджету з метою активізації соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць, підвищення ефективності бюджетних видатків, в тому числі шляхом удосконалення методів планування та прогнозування бюджету.

Впровадження та розвиток програмно-цільового методу планування бюджету став одним з важливих етапів удосконалення бюджетного процесу, підвищення ефективності видатків бюджету та сприяв посиленню результативності регулюючої функції бюджету. На першому етапі (2002 рік) передбачалося здійснити удосконалення форм бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів; розроблення програмної класифікації видатків державного бюджету; здійснення переходу до функціональної класифікації видатків бюджету, що відповідатиме міжнародним стандартам; запровадження окремих елементів середньострокового планування бюджету; розроблення напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів та базового переліку результативних показників, що характеризують виконання бюджетних програм.

На другому етапі визначено такий перелік заходів – запровадження складання паспортів бюджетних програм; перегляд кількості бюджетних програм, удосконалення їхньої структури; перехід до поглибленого середньострокового бюджетного планування, розроблення процедури прогнозування видатків на конкретні бюджетні програми на майбутні періоди; застосування програмно-цільового підходу у формуванні й виконанні місцевих бюджетів. Відповідно третій етап (з 2005 року) передбачав здійснення оцінки та подальше удосконалення розробки і виконання бюджету на основі програмно-цільового методу в бюджетному процесі.

Важливим є подальше удосконалення бюджетної політики в сфері планування видатків бюджету, пошук оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку окремих галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни, планування бюджетної програми відповідно до завдань і функцій органів виконавчої влади; досягнення відповідних результатів за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів; досягнення поставленої мети у процесі виконання бюджетної програми;

спрямування бюджетних коштів лише на цілі та завдання, визначені планом діяльності головного розпорядника бюджетних коштів.

Середнє значення частки дефіциту зведеного бюджету в валовому внутрішньому продукті на даному етапі розвитку бюджетної системи становить 1,1 відсотка. Незначний рівень показника дефіциту бюджету разом із достатньо високими темпами економічного зростання сприяли поступовому зменшенню значень питомої ваги державного та гарантованого державою боргу в валовому внутрішньому продукті з 33,5 відсотка в 2002 році до 12,5 відсотка в 2007 році. З огляду на зазначене, можна дійти висновку про формування достатнього запасу стійкості бюджетної системи за період 2002-2007 років.

Таким чином, пріоритетними напрями бюджетної політики країни на середньострокову перспективу з урахуванням поступового відновлення темпів економічного зростання мають стати зниження частки перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, скорочення частки видатків на загальнодержавні функції в частині зменшення видатків на обслуговування державного боргу, вдосконалення механізму фінансування бюджетних установ у сфері науки, освіти, охорони здоров'я з одночасною оптимізацією їх чисельності, що сприятиме підвищенню рівня результативності видатків бюджету, поступового зростання значень частки видатків на оборону в частині оновлення військової техніки задля підвищено боєздатності вітчизняної армії, оптимізація структури складових видатків на економічну діяльність тощо.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми фінансової системи України в сучасних умовах

Фінансова система держави є відображенням форм і методів конкретного використання фінансів в економіці і відповідною до задіяної моделі економіки та значною мірою визначається нею. Держава, використовуючи фінансові методи, може регулювати темпи й пропорції розвитку окремих галузей економіки. Для цього використовується насамперед податковий механізм. Надаючи податкові пільги, вона сприяє збільшенню власних фінансових ресурсів підприємств, розширенню їхніх фінансових можливостей. Здійснюючи регулювання темпів розвитку певних галузей економіки, держава може створювати сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування, а також ресурсів банківської системи та населення. Сприятливий інвестиційний клімат можна запроваджувати, зокрема, шляхом надання привілеїв в імпорті, створення офшорних зон, технополісів, спеціальних економічних зон тощо [4].

Проблема нестабільності фінансової системи України має досить специфічні характеристики. З одного боку, кризові явища пов'язані з моделлю економічного розвитку держави та можливостями здійснення відчутних економічних реформ, з іншого - нестабільність характеризується проблемами внутрішньої та зовнішньої боргової залежності країни.

Проблеми стабілізації і оздоровлення фінансової системи України - це зараз найбільш актуальні для держави питання. Мета стабілізації - створити реальні стартові передумови структурної перебудови економіки, відновлення інвестиційного процесу, мобілізації через становлення фінансового ринку та інших фінансових інституцій відповідних фінансових ресурсів.

Загальновідомо, що стан розвитку фінансової системи будь-якої держави є передумовою не лише її соціально-економічного розвитку в цілому, але і економічного розвитку її регіонів зокрема. У період становлення України як країни з розвинутою ринковою економікою, проблема збалансування існуючої фінансової системи є першочерговою, оскільки від її вирішення залежить темпи розширення сектору малих і середніх підприємств, а отже в кінцевому результаті - і темпи економічного розвитку країни. Оскільки сьогодні фінансово-економічна ситуація в Україні є складною і неоднозначною, проблема пошуку шляхів її стабілізації залишається актуальною.

Сьогодні ніхто не заперечуватиме, що країни з розвиненішими фінансовими системами мають вищі темпи економічного зростання, оскільки між рівнем їх розвитку та інтенсивністю економічного розвитку країн є тісний зв'язок. Фінансові системи допомагають мобілізувати заощадження, розподіляють інвестиційні ресурси, забезпечують страхування, розподіл та диверсифікацію ризиків, сприяють посиленню корпоративного контролю в країні. Через фінансові системи збирають і обробляють інформацію про інвесторів, інвестиційні проекти. Це дає змогу ефективно розподіляти кошти, здійснювати нагляд і корпоративний контроль за розподіленими коштами [2].

Звичайно, за роки свого існування, фінансова система України зазнала значних перетворень. Наразі в Україні діють чимало фінансових установ і інститутів, поступово розвивається валютний ринок та ринок цінних паперів, що, безперечно, є наслідком певного позитивного економічного зрушення в економіці держави. Крім того, зростає роль банківських структур в ході підприємницької діяльності, зростає значення страхових послуг, як реальної можливості застрахувати себе і свою діяльність від небажаних ризиків.

Незважаючи на усі ці приємні зміни, стан розвитку фінансової системи України продовжує бажати кращого, оскільки, на жаль, вона не відповідає усім вимогам економіки країни. Це проявляється в тому, що існуюча фінансова система не завжди дозволяє ефективно та повною мірою

акумулювати фінансові ресурси, а в кінцевому результаті - перерозподілити їх між різними її сферами. В результаті цього, гальмуються процеси припливу інвестицій, що так необхідні для економічного зростання, знижується конкурентоспроможність реального сектору економіки.

Серед основних проблем, з якими стикається держава є і розвиток тіньової економіки, що приховує справжній фінансовий стан багатьох підприємств, сюди слід віднести незахищеність прав інвесторів на ринку фінансових послуг, повільні темпи ринкових перетворень реального сектору. Крім того, для України характерна невизначеність моделі розвитку фінансової системи, недостатній рівень капіталізації інститутів фінансової системи, низька якість і конкурентоспроможність фінансових послуг, відсутність консолідованого нагляду за фінансовими установами [2].

З метою стабілізації фінансової системи, незаперечним фактом є провадження ефективної фінансової політики всередині держави. Хронічна незбалансованість системи державних фінансів в наш час зумовлені не лише систематичними помилками в процесі провадження бюджетної політики, її суто фіскальною спрямованістю, але й проблемами в провадженні податкової політики. Основною перешкодою в сфері провадження бюджетної політики є такий рівень видатків, що абсолютно не відповідає дохідній частині бюджету, а отже результатом цього є хронічний дефіцит фінансових ресурсів. З метою підвищення доходності державного бюджету постійно зростає податкове навантаження, що не завжди має обґрунтований і раціональний характер та не завжди відповідає принципу соціальної справедливості. Країна характеризується нераціональною структурою витрат і неефективним витрачанням бюджетних коштів. Для сфери фінансів реального сектору характерний низький рівень забезпеченості суб'єктів господарювання власними оборотними коштами, що масово поширює значну кредиторську заборгованість.

У зв'язку з цим чи не найскладнішим завданням даного періоду розвитку держави є органічне поєднання фінансової та грошової стабілізації.

Йдеться про утвердження фінансової стабілізації в широкому розумінні, що передбачає, насамперед, зміцнення підприємств та організацій, домашніх господарств з одночасним зниженням інфляції, зменшенням дефіциту бюджету, подоланням платіжної кризи, дефіциту платіжного балансу, поліпшенням розрахунків за внутрішніми та зовнішніми боргами.

Збалансованість фінансової системи держави - це оптимальне поєднання регульованих важелів впливу держави на забезпечення виконання програмних фінансових надходжень до державного бюджету й дотримання видаткової частини у межах, які не перевищують припустимих [1].

Здійснюючи фінансову політику, не слід забувати, що розвинута та збалансована фінансова система країни завжди створює сприятливі умови для розвитку підприємств усіх секторів економіки, адже вона забезпечує приплив інвестицій та різноманітних капіталовкладень в дані сфери, а отже підвищує їх здатність ефективно функціонувати на ринку в сьогоденних умовах.

Отже, реформа фінансової системи - це: реальне розмежування фінансової і кредитної системи, реальне розмежування фінансів державних підприємств та Державного бюджету; розробка зведеного балансу фінансових ресурсів держави - доходів і витрат всіх без винятку юридичних і фізичних осіб, через які проходить розподіл і перерозподіл національного доходу; здійснення децентралізації державних фінансів, структурного розмежування державного та місцевих бюджетів за джерелами надходжень та витрат; здійснення заходів з перебудови системи оподаткування у напрямку її подальшої лібералізації та децентралізації, утворення на її основі механізмів стимулювання виробництва та підприємництва; здійснення ефективних заходів з налагодження системи достовірного фінансового обліку, державної звітності та своєчасної сплати податків.

Таким чином, для подолання проблем фінансової політики, та фінансової системи загалом, варто сприяти збільшенню обсягу фінансових ресурсів країни, проводити контроль за ефективністю використання наявних

фінансових ресурсів та їх цільовою направленістю. Немалу роль слід приділити моменту удосконалення існуючої законодавчої бази, яка, на жаль, є фрагментарною і неповною. В плані податкової політики значну увагу слід приділити порядку вдосконалення системи податків, поліпшенню законодавчої бази з питань пільг та привілеїв, та, безумовно, з питань уникнення подвійного оподаткування. В плані державних фінансів варто зрівняти державні зобов'язання з реальною можливістю їх фінансування. Для того, щоб фінансова система України розвивалась збалансованою, варто спершу визначити модель, за якою вона розвиватиметься, удосконалити систему ризик-менеджменту, шляхом постійного вивчення можливих ризиків, запровадити нагляд за діяльністю фінансових інституцій, забезпечити захист прав інвесторів.

3.2. Напрями удосконалення фінансової системи

Стан фінансової системи України, її особливості та проблеми свідчать про відсутність системного підходу до використання фінансів у процесі управління економікою та соціальною сферою. Її сучасний стан, як у теорії так і на практиці характеризується наступним:

- незважаючи на загальне розуміння системи як певної сукупності складових, у дослідженнях переважає фрагментарний підхід. Таким чином, фінансова система не відображає реального стану та структури економіки, отже, і не контролює належною мірою фінансові потоки, допускає високу тінізацію економіки, є надмірно залежною від зовнішнього світу, що в умовах зростаючої глобалізації особливо небезпечно;
- відсутність розроблених і відповідним чином реалізованих на практиці принципів побудови фінансової системи означає відсутність єдиних підходів, правил, вимог тощо при формуванні нормативно-правових актів та організації фінансової діяльності загалом;
- економіко-правова нерівність економічних суб'єктів, яка

проявляється у вибіркового визначенні економічних прав, свобод та відповідальності.

Фінансова допомога безпосередньо або опосередковано з боку держави у багатьох випадках надається одним економічним суб'єктам за рахунок інших, що викликає споживацькі очікування, лобізм та корупцію;

- наявність монопольних переваг та порушення інтересів економічних суб'єктів. Це, у свою чергу, викликає масове невиконання існуючих нормативно-правових актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність практично в усіх сферах економіки;

- відсутність реальної конкуренції у фінансовій сфері, свідченням чого є майже однакові, за ціною та якістю умови надання фінансових послуг. При значній чисельності фінансових установ споживач фактично не має вибору. Це, значною мірою, викликано надмірно вузькою спеціалізацією фінансових установ, незважаючи на те, що в сучасних умовах спостерігається процес розмивання кордонів між різними видами фінансово-кредитних інститутів. Даний процес протікає у двох напрямках. Через розширення переліку послуг клієнтам, у тому числі нетрадиційних, а також через проникнення на банківський ринок небанківських установ. До останніх можна віднести ощадні, страхові, брокерські, трастові компанії, пенсійні фонди, торгово-промислові об'єднання тощо;

- низька здатність до самозабезпечення та саморегулювання, що викликає необхідність державного втручання практично в усі сфери діяльності;

- відсутність належним чином сформованих стимулів для всіх ланок та рівнів фінансової системи. Фінансові стимули в їх сучасному виді, не дають належних результатів, свідченням чого є висока частка збиткових та низькорентабельних підприємств, низький рівень продуктивності праці та якості продукції тощо;

- низька фінансова стійкість та конкурентоспроможність фінансової системи, як в цілому так і її окремих складових. Викликана,

значною мірою, відсутністю економічно обґрунтованих норм та нормативів діяльності, регуляторів та стабілізаторів стану економічних суб'єктів;

- випереджаюче зростання доходів держави та фінансового сектора, що суттєво стримує ріст реального сектора економіки;

- фінансова система є банківсько-орієнтованою, оскільки всі інші представники фінансового сектора суттєво відстають у своєму розвитку (мають надто низьку капіталізацію), що не дозволяє їм успішно конкурувати на даному ринку;

- зростання ролі міжнародних фінансів, що пов'язано з розширенням економічних зв'язків, зростанням впливу міжнародних організацій та фінансових інститутів. Останні надають як фінансову, так і технічну допомогу, розробляють та впроваджують міжнародні стандарти поведінки, обліку та контролю тощо, у самих різноманітних сферах діяльності.

Подібні особливості фінансової системи України так чи інакше впливають на її стан та економіку загалом. Негативний вплив досить часто переростає у проблеми, які так само, як економіка і фінанси, а також їх складові, тісно пов'язані між собою та обумовлюють одне одного.

Нестача коштів в одному секторі чи галузі економіки може викликати ланцюгову реакцію в усіх інших складових, що особливо яскраво проявляється в періоди фінансових криз. Тим не менше, нестача коштів чи дефіцит фінансових ресурсів, що найбільш поширені на практиці та найбільш відомі широкому загалу науковців і практиків, лише ззовні виглядають як фінансові проблеми, оскільки мають грошове вираження. Насправді у більшості випадків в основі фінансових проблем суб'єктів фінансової системи є недоліки в організації як фінансів, так і економіки в цілому.

Досить часто керівники самих різних рівнів управління економікою пояснюють негаразди виробництва та соціальної сфери саме нестачею коштів, при цьому їх нестача пояснюється незадовільною діяльністю інших економічних суб'єктів та особливо держави. Таке пояснення власних

проблем є досить зручним, оскільки виправдовує неефективну фінансово-господарську діяльність або звичайну бездіяльність.

Насправді нестача коштів – це лише по формі фінансова проблема, яка в своїй основі містить значно ширший перелік інших проблем та недоліків в організації економіки. Сюди можна віднести незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення, організації виробництва та праці, недосконалість або відсутність нормативно-правового забезпечення тощо. Таким чином, належна організація всіх без винятку видів та напрямів діяльності, галузей, територій та економіки в цілому вимагають відповідного забезпечення (рис. 3.2.1.).

Рис. 3.2.1. Види забезпечення економічної діяльності суб'єктів фінансової системи

Це далеко не повний перелік необхідного для належної реалізації конкретних програм, заходів чи напрямів діяльності видів забезпечення. Фінанси в цьому не виняток, оскільки є одночасно важливим ресурсом забезпечення та напрямом діяльності.

При цьому варто зазначити, що серед різного роду проблем, які мають місце в економіці та соціальній сфері, саме фінансові видаються найбільш болючими та вагомими, оскільки охоплюючи усі сфери людської діяльності, так чи інакше впливають на їх стан. Крім того, також важливо зазначити, що вирішувати усі проблеми за рахунок лише одних фінансів практично неможливо. У зв'язку з цим постає необхідність серед розмаїття проблем виділяти суто фінансові, тобто проблеми, що пов'язані з реалізацією

розподільчої та контрольної функції фінансів. Проблеми формування та використання фінансових ресурсів є фінансовими проблемами, а проблеми формування та використання матеріально-технічних, енергетичних, трудових та інших видів ресурсів є проблемами інших напрямів економічної діяльності та науки.

Слід зазначити, що в державі, в особі наукових установ та органів влади постійно ведуться пошуки шляхів оздоровлення економіки, її модернізації та подальшого розвитку. Це проявляється у розробці та реалізації різного роду проектів, програм, концепцій та стратегій розвитку. Останні, у переважній більшості, з економічних, політичних, гносеологічних та багатьох інших причин, не дають очікуваних результатів. Їх досягнення, на нашу думку, знаходиться у площині реалізації комплексного підходу, отже, збалансованих у часі і просторі заходів, направлених на покращення стану економіки і, відповідно, соціальної сфери. З точки зору фінансів реалізація такого підходу стає можливою за умов гармонізації фінансових відносин на всіх рівнях фінансової системи.

Гармонізація фінансових відносин видається ключовою умовою та домінантою розвитку фінансової системи, оскільки її складові тісно пов'язані та обумовлюють одне одного. Гармонія, що має грецьке коріння, означає скріплення, злагодженість, струнку узгодженість частин єдиного цілого. Таким чином, формування умов фінансової діяльності не повинно носити суперечливий характер. На необхідність гармонізації фінансової діяльності вказують Ф. Ярошенко та С. Бушуєв, розглядаючи питання багатовекторного управління програмами розвитку державних фінансів.

Напрями гармонізації фінансової системи знаходяться у площині її інституційної структури, яка відображає особливості та ієрархію рівнів фінансових відносин. Останні формуються, в залежності від інституційної, галузевої, територіальної приналежності інституційних одиниць, існуючої вертикалі управління, дії інших, внутрішнього та зовнішнього характеру, чинників впливу.

Таким чином, фінансові відносини набувають вертикального та горизонтального характеру, а їх гармонізація – вертикального та горизонтального спрямування.

Вертикальний вектор гармонізації відображає загальний напрям удосконалення взаємовідносин між рівнями управління як однорідних, так і неоднорідних за призначенням та роллю у процесі відтворення інституційних одиниць. Натомість горизонтальний вектор гармонізації відображає напрям удосконалення взаємовідносин рівних за своїм правовим статусом інституційних одиниць. На відміну від вертикального вектора, де суб'єкти фінансової системи знаходяться у лінійному та функціональному підпорядкуванні, горизонтальний вектор відображає широке поле ринкових відносин між окремими секторами та всередині них. У зв'язку з цим доцільно виділяти міжсекторні та внутрішньосекторні відносини. Останні у секторі загальнодержавних фінансів отримали назву міжбюджетних відносин, вертикальна гармонізація яких у сучасних умовах є особливо актуальною.

Формування та вдосконалення фінансових відносин покликані забезпечувати органи управління фінансової системи, починаючи від фінансово-економічних служб підприємств, установ, організацій і закінчуючи центральними органами влади та управління. У загальному переліку органів управління ключову роль відіграють центральні органи, які формують нормативно-правове поле фінансової діяльності. Реалізацію на практиці чинних норм, нормативів, лімітів тощо забезпечують фінансово-економічні служби підприємств та їх об'єднань, роль яких в умовах децентралізації фінансових ресурсів країни та дерегулювання економіки постійно зростає. Таким чином, суб'єкти господарювання відіграють усе більш помітну роль у формуванні фінансових відносин, що, у свою чергу викликає потребу у їх подальшій гармонізації на низовому рівні фінансової системи.

Вертикальний та горизонтальний вектори тісно взаємозв'язані між собою та доповнюють один одного, оскільки торкаються одних і тих самих суб'єктів фінансової системи.

Їх реалізація стає можливою у контексті поєднання (своєрідної конвергенції) управлінської та інституційної моделі фінансової системи, які відображають ринковий та неринковий характер фінансових відносин. Схематично, їх поєднання дозволяє побудувати модель гармонізації фінансових відносин (рис. 3.2.2.).

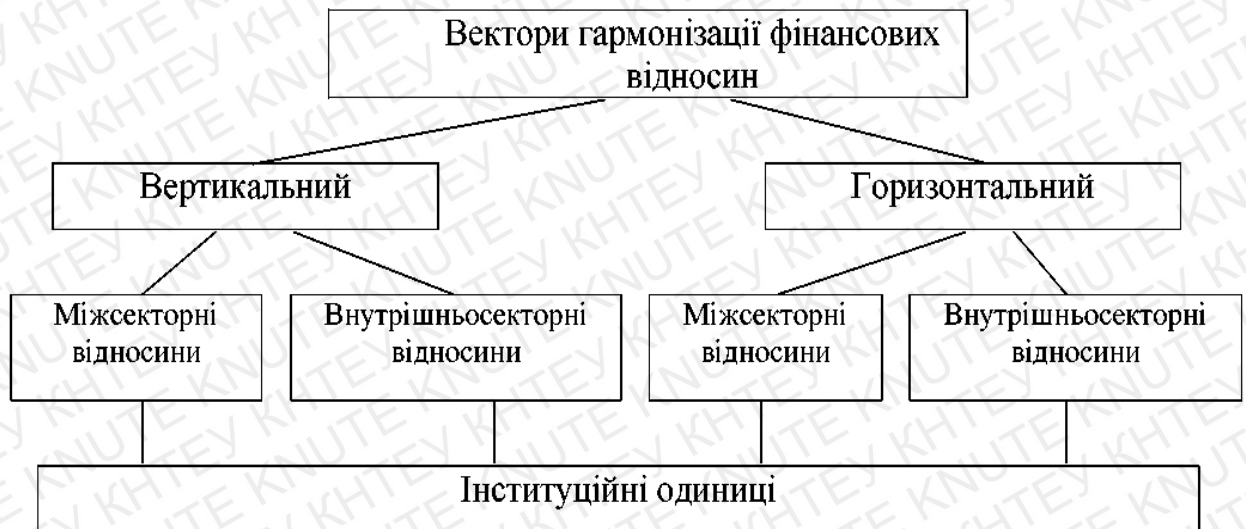

Рис. 3.2.2. Модель гармонізації фінансових відносин суб'єктів фінансової системи

Вертикальний вектор на міжсекторному рівні відображає відносини нормативно-правового характеру між секторами НК, ФК, ДГ, НКОДГ та сектором ЗДУ стосовно сплати податків, зборів та інших відрахувань до централізованих фондів держави, а також отримання фінансування відповідно до функцій держави (місцевих органів управління) та визначених пріоритетів. Це найбільш проблемний вектор удосконалення фінансової системи, оскільки торкається інтересів усіх суб'єктів системи та сягає 40 і більше відсотків ВВП. Відносини вертикального характеру всередині окремих секторів також характеризуються гостротою. Це згадані вище міжбюджетні відносини, відносини між неринковими НКО (бюджетні установи та організації) та центральними і місцевими органами управління, між НБУ та комерційними банками, між підприємствами та їх об'єднаннями тощо.

Необхідними умовами гармонізації фінансових відносин є виконання завдань фінансової системи та дотримання принципів її побудови. До переліку завдань фінансової системи нами віднесено фінансове забезпечення діяльності, фінансове регулювання економічних та соціальних процесів, фінансове стимулювання результатів діяльності. Вони тісно пов'язані та органічно доповнюють одне одного. Нестачу коштів можна компенсувати належним чином організованим регулюванням та стимулюванням, направленим на мобілізацію внутрішніх резервів окремих структурних одиниць та системи в цілому. Здійснення запозичень, особливо зовнішніх, при наявності невикористаних можливостей домашніх господарств і фінансового сектора є результатом неналежного виконання названих вище завдань та недотримання принципів або правил організації фінансової діяльності. Без дотримання єдиних правил для всіх без виключення суб'єктів системи реальна гармонізація фінансових відносин стає неможливою.

Не менш важливою умовою покращення стану фінансової системи України у контексті глобалізаційних процесів є досягнення стійкості національної грошової одиниці, що стає можливим при позитивному сальдо між доходами та витратами країни на зовнішньому ринку. Стійке перевищення імпорту товарів над експортом, що спостерігається в Україні, незважаючи на позитивний баланс послуг, викликає нестачу та подорожчання іноземної валюти, отже, ріст цін на товари як імпортного так і вітчизняного походження, зростання тарифів на послуги тощо, фактично збурює фінансову систему, порушуючи усталені зв'язки та пропорції розподілу.

Досягнути позитивного результату у даному напрямі видається можливим запроваджуючи термінові заходи по скороченню витрат на придбання імпортних товарів (що має місце у бюджетній сфері), економії споживання імпортних енергоносіїв, заміщення імпортних товарів національними, запровадження квот та митних бар'єрів (де це іще можливо), контролю за ціноутворенням тощо. Проте стратегічним та найбільш економічно

обґрунтованим шляхом подолання даної проблеми та розвитку фінансової системи в цілому є розвиток власного виробництва, яке базується на вітчизняній сировинній базі. Це дозволить скоротити імпорту залежність країни, збільшити зайнятість робочої сили, паралельно наростити експортний потенціал.

Подібна стратегія розвитку, зазвичай, ні в кого не викликає заперечень, проте її реалізація на практиці вдається далеко не всім економікам світу. Показники стану фінансової системи України у розрізі її окремих секторів свідчать, що у найгіршому стані з точки зору наявності фінансових ресурсів знаходиться саме виробничий сектор. Тенденції, що мали місце протягом 1993-2012 рр., вказують на зростання витрат виробництва та катастрофічне скорочення частки власних фінансових ресурсів після розподілу валового прибутку, сплати податків, відрахувань на соціальне страхування, поточних трансфертів (отриманих та сплачених іншим країнам) тощо. У підсумку сектор НК за діючих протягом 1993-2012 рр. умов фінансової діяльності не має достатніх ресурсів для повноцінного відтворення, отримує у значної частки підприємств збиткові результати, стає надто залежним від зовнішніх джерел фінансування. Серед переліку останніх найбільш придатним джерелом для більшості суб'єктів господарювання є кредитні ресурси комерційних банків, проте їх завищена вартість суттєво обмежує або взагалі виключає таку можливість.

Варто також зазначити, що високі витрати виробництва є не стільки результатом використання у виробництві застарілих технологій, що, безперечно, має місце, скільки результатом незначних обсягів виробництва, високих витрат, пов'язаних із придбанням матеріально-технічних ресурсів, збутом продукції та одержанням послуг сторонніх організацій. Цьому підтвердженням є структура розглянутих вище операційних витрат, у якій частка витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи за окремими видами діяльності (торгівля, фінансова діяльність) не перевищує одного-двох відсотків, а в цілому по економіці за період з 2001 по 2011 рік становить від

2,1 до 12,8 %. Дані витрати плюс амортизація є безпосередніми витратами виробника, а всі інші – результатом його комерційних відносин з іншими суб'єктами господарювання, частка яких надто завищена. Цим можна пояснити найнижчі показники прибутковості у промисловості та будівництві, які більше залежать від існуючих умов постачання та збуту ніж від виробничо-технічних можливостей.

Таким чином, важливим напрямом економії операційних витрат є удосконалення договірних відносин, які повинні формуватися з урахуванням взаємної вигоди та чинних нормативно-правових актів.

Досягнути подібного поєднання стає можливим у процесі встановлення єдиних правил економічної поведінки суб'єктів господарювання при формуванні їх доходів та витрат. Тут особливо важливим є взаємовигідне як для суб'єктів господарювання, так і для інших суб'єктів фінансової системи формування, розподіл та використання прибутку, що знаходиться у площині договірних (горизонтальних) та регульованих державою (вертикальних) відносин.

Встановлення та дотримання єдиних правил (норм, стандартів, пропорцій розподілу) означає наявність певної дифузії (взаємопроникнення) між горизонтальним та вертикальним напрямками гармонізації фінансових відносин.

Це повинно сприяти більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними галузями, видами діяльності та окремими виробництвами, зниженню частки збиткових підприємств та більш рівномірному податковому навантаженню. Крім того, це значною мірою звільнить від необхідності фінансової підтримки діяльності окремих підприємств та цілих галузей, не пов'язаної із запровадженням інновацій та інвестицій. Вивільнені таким чином бюджетні кошти доцільно спрямовувати у державні капітальні вкладення, які визначають науково-технічний прогрес, у випуск продукції критичного імпорту та крупні інфраструктурні проекти. Підтримку суб'єктів господарювання за рахунок виділення бюджетних коштів доцільно

проводити на зворотній основі, що значно розширить можливості держави в частині фінансового забезпечення економіки, посилить відповідальність суб'єктів господарювання перед державою та створить певну конкуренцію на кредитному ринку. При виділенні державних кредитів або наданні іншої підтримки важливо враховувати наявність ринку збуту у позичальника та можливості його розширення. Такі заходи продиктовані необхідністю підвищення ефективності використання державної допомоги. На неефективне використання державної фінансової підтримки, необхідність виявлення потреб (попиту) у продукції та встановлення відповідальності суб'єктів господарювання за цільове використання преференцій вказують Ю. Кіндзерський та Л. Шаблиста. Подібні заходи характеризують державу як суб'єкта господарювання, що має найкращі фінансові можливості стати локомотивом розвитку національної економіки.

Практика надання державної допомоги працездатній частині населення не витримує критики. У даному випадку необхідне встановлення реального прожиткового мінімуму та його обов'язкове дотримання в усіх секторах економіки.

Скорочення дефіциту бюджету, у свою чергу, сприятиме зниженню рівня централізації бюджетних коштів та напруги у міжбюджетних відносинах. Крім того, проведення адміністративно-територіальної реформи, потреба у якій давно назріла, сприятиме оптимізації структури бюджетної системи та підвищення ефективності використання бюджетних коштів, зокрема економії видатків на управління, частка яких у структурі видатків зведеного бюджету України дорівнює видаткам на охорону здоров'я або видаткам на оборону, охорону громадського порядку, безпеку та судову владу, разом узятих.

Не менш важливим напрямом покращення стану фінансової системи є удосконалення фінансових відносин домашніх господарств з іншими секторами, що повинно послужити їх залученню до активної фінансової господарської діяльності.

Ще донедавна громадяни України не мали права вступати у фінансові відносини по більшості напрямів економічної діяльності. Їм відводилась, за незначним винятком, пасивна роль власників заощаджень, які передаються у користування фінансовим посередникам. Тому в сучасних умовах видається доволі прогресивною роль міжнародних, у тому числі економічного характеру, організацій, які у складі первинної ланки економіки поряд із юридичними особами виділяють також фізичних осіб.

Цивільний кодекс України наділяє фізичну особу цивільною дієздатністю, тобто здатністю набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатністю своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Сьогодні нормативно-правове забезпечення діяльності фізичних осіб, їх відносини з іншими фізичними та юридичними особами, у тому числі і державою, регулюються низкою нормативно-правових актів, які визначають економічні умови, права та обов'язки останніх. Перелік таких нормативних актів постійно розширюється, а їх зміст поступово покращується, якщо проводяться зміни у руслі демократизації економічного життя.

Правові норми держави в основному торкаються розвитку фінансового ринку, проте сьогодні не всі юридичні, а тим більше фізичні особи мають до нього вільний доступ, що є свідченням монополізації даної сфери. В результаті цього потужне внутрішнє джерело фінансових ресурсів країни не використовується належним чином. У зв'язку з цим є вкрай необхідною демонополізація фінансового ринку.

Особливої уваги у даному питанні заслуговує Податковий кодекс України, згідно якого під час встановлення податку обов'язково визначається перелік його платників. Такими платниками виступають юридичні та фізичні особи, де останні сплачують податки самостійно як фізичні особи-підприємці або через податкових агентів. Таким чином, фізичні особи є суб'єктами фінансових відносин, пов'язаних з формуванням централізованих фондів

держави. Їх удосконалення знаходиться у площині скорочення обмежень з боку держави на фінансово-господарську діяльність.

Діючі в Україні нормативні акти держави свідчать про розширення прав та обов'язків фізичних осіб як економічних суб'єктів у сфері фінансів. Проте їх реалізація на практиці вимагає постійної уваги з боку органів влади, що покликані забезпечувати контроль, регулювання та захист прав суб'єктів фінансової системи. Це ще одна важлива умова розвитку фінансової системи України.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань формування та розвитку фінансової системи як інструменту економічного розвитку зроблено наступні висновки:

Фінанси являють собою важливу складову інституціональної структури суспільства, призначення якої полягає у грошовому забезпеченні потреб суспільного виробництва та функцій держави. Практична реалізація суспільного призначення фінансів здійснюється через фінансову систему, яка розглядається у двох зрізах. За сутнісним наповненням вона являє собою сукупність сфер і ланок, які різняться формами фінансових відносин. У цьому контексті фінансова система є об'єктивним явищем, що відображає внутрішній склад фінансів. На мікрорівні національна фінансова система включає фінанси суб'єктів підприємництва, а на макрорівні - державні фінанси, страхування, фінансовий ринок. За інституціональною будовою, на яку суттєво можуть впливати суб'єктивні чинники, фінансова система охоплює сукупність фінансових органів та інституцій. Основне призначення фінансової системи і за сутнісним наповненням, і за інституційною будовою полягає у мобілізації та розміщенні іманентно обмежених ресурсів між конкуруючими напрямками їх використання.

Основними елементами фінансової системи є: державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання усіх форм власності; фінанси домогосподарств; фінансовий ринок.

Структурні перетворення фінансової системи країни повинні здійснюватись з урахуванням функціонуючої моделі соціально-економічного розвитку та досвіду країн з розвинутою і трансформаційною економікою. Підхід розвинутих країн до формування механізму фінансового регулювання є важливим з позиції необхідності встановлення оптимальних пропорцій між складовими фінансової системи завдяки їх багаторічному досвіду функціонування даних систем з урахуванням впливу циклічності на

економічні процеси та належного рівня розвитку інституційного середовища. В останні роки в країнах з розвинутою економікою спостерігається посилення впливу державного фінансового регулювання розвитку економіки та соціальної сфери.

Процес становлення та розвитку фінансової системи України був і залишається доволі складним. Це пов'язано, перш за все, із тим, що на її формування вплинули правові норми, засади, а також звичаї інших країн, до яких входили у той чи інший період території українських земель. Саме тому, по більшій мірі, національна фінансова система не могла виступати як автономна. Кожному періоду становлення державності України відповідав притаманний йому фінансовий устрій, якому властиві власний фінансовий ринок, фіскальна політика, а також правова регламентація фінансової системи. Доволі складно було формувати єдину фінансову систему під час роздробленості країни, тому її розвиток відбувався за вимогами та був зумовлений розвитком фінансових систем зарубіжних країн.

Бюджетна система як складова системи державних фінансів і фінансової системи є важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Належний рівень обґрунтування рішень щодо планування основних показників функціонування бюджетної системи, у тому числі рівня дефіциту бюджету, питомої ваги перерозподілу валового внутрішнього продукту через державний та місцевий бюджети, частки податкових надходжень у структурі доходної частини бюджету, збалансованості міжбюджетних відносин, структури видаткової частини бюджету, сприяє підвищенню дієвості регулюючої функції бюджетного механізму економічного зростання. Вітчизняна бюджетна система постійно трансформується та удосконалюється відповідно до змін економічної ситуації та завдань бюджетної політики на середньострокову перспективу.

Склад та обсяги бюджетних видатків впливають на збалансованість соціально-економічного розвитку країни, створюють відповідні умови для

стимулювання виробництва, сприяють розвитку людського капіталу. Рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему за період 2006-2016 років відчутно збільшився з 26,7 відсотка у 2006 році до 35,5 відсотка в 2016 році, на 8,8 відсоткових пункти. Крім того, в період 2006-2011 років середнє значення показника питомої ваги видатків зведеного бюджету в валовому внутрішньому продукті складало 30,1 відсотка, а в 2002-2016 роках – 33,8 відсотка. В умовах трансформаційних перетворень та подальшого відновлення економічного зростання зазначений показник збільшився на 3,7 відсоткових пункти в зв'язку з необхідністю підтримки належного фінансування галузей суспільного виробництва, рівня платоспроможності малозахищених верств населення, програм сприяння відновленню економічного розвитку та стимулювання внутрішнього попиту.

Для подолання проблем фінансової політики та фінансової системи загалом, варто сприяти збільшенню обсягу фінансових ресурсів країни, проводити контроль за ефективністю використання наявних фінансових ресурсів та їх цільовою направленістю. Немалу роль слід приділити моменту удосконалення існуючої законодавчої бази. В плані податкової політики значну увагу слід приділити порядку вдосконалення системи податків, поліпшенню законодавчої бази з питань пільг та привілеїв, та, безумовно, з питань уникнення подвійного оподаткування. Для того, щоб фінансова система України розвивалась збалансованою, варто визначити модель, за якою вона розвиватиметься, удосконалити систему ризик-менеджменту, шляхом постійного вивчення можливих ризиків, запровадити нагляд за діяльністю фінансових інституцій, забезпечити захист прав інвесторів.

Не менш важливим напрямом покращення стану фінансової системи є удосконалення фінансових відносин домашніх господарств з іншими секторами, що повинно послужити їх залученню до активної фінансової та господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов О. М. Розвиток фінансової системи – перспективний напрям модернізації економіки / О. М. Алимов // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 91-92.
2. Аспекты реализации финансово-кредитной политики на современном этапе: монография / под. ред. Г.А. Бурякова. – Ш.: ЮРГУЭС, 2010. – 190 с.
3. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – №12. – С.13-19.
4. Безгуба М.О. Фінансовий механізм державного регулювання економіки / М.О. Безгуба // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету. – 2016. – Вип.28/1. – С. 158–164.
5. Береславська О. І. Валютна політика України: теорія та практика: монографія / О. І. Береславська. – Нац. ун-т держ. податк. служби України, НДЦ з проблем оподаткування. – Ірпінь, 2010. – 330 с.
6. Боголиб Т.М. Финансовая политика как составная институционального развития экономики / Т.М. Боголиб // Научные труды ДонНТУ. – Серия экономическая. – 2014. – №3. – С. 23–32.
7. Боголиб Т.М. Финансовая система как составная социально-экономического развития страны / Т.М. Боголиб // Известия Сочинского государственного университета. – Серия: экономическая. – 2014. – №10. – С. 116–127.
8. Боголиб Т.М., Малишко В.В. Бюджетна система України. – К. : Пан Тот, 2013. – 570 с.
9. Буряченко А. Розроблення і впровадження фінансової політики на місцевому рівні / А. Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 7/8. – С. 3-8.
10. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2010. – 409 с.

11. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку / за ред. Л.В. Лисяк.- Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. – 396 с.
12. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Бюджетно-податкова політика України в умовах децентралізації монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської, Т. А. Крушельницької. - Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. - 163 с.
14. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2001. – 416 с.
15. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канева та ін.; за заг.ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2015. – 376 с.
16. Дмитренко Д. М. Фінансова система України: реструктуризація під впливом глобалізації як складова її безпеки: [монографія] / Д.М. Дмитренко. – К. : Університет "Україна", 2011. – 256 с.
17. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / За ред. І. Я. Чугунова. – К. : Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
18. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І. В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
19. Запатріна І. В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір / І. В. Запатріна // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 59-73.
20. Запатріна І. Фінансова політика та її вплив на економічне зростання / І. Запатріна // Економіст. – 2006. – № 3. – С. 27-31.
21. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець. – НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2010. – 355 с.
22. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/ В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. – 648 с.

23. Карлін М. І. Фінансові системи країн Західної Європи / М. І. Карлін. – К.: Академія, 2009. – 376с.
24. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика [монографія] / Т. А. Коляда. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – 396 с.
25. Конституція України : станом на 23 жовт. 2017 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2017. – 63 с.
26. Коваленко Ю. М. Фінансова система і фінансовий сектор: організаційно-інституційний підхід / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. - 2011. - № 4. - С. 75-87.
27. Крючкова Н.М. Податкова політика в системі макроекономічного регулювання: Монографія / Н.М. Крючкова. – Одеса: Астропринт, 2011. – 190 с.
28. Лютий І. О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави / І. О. Лютий // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2005. – Вип. 79. – С. 4-6.
29. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.
30. Малютін О. К. Фінансова система та її значення в економічному розвитку України / О. К. Малютін // Фінанси України. - 2014. - № 4. - С. 97-100.
31. Мельник В. М. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11-17.
32. Мельниченко С.І. Фінансова система як складова економічного розвитку / С.І. Мельниченко // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. – 2015. – № 24/1. – С. 143 - 148.
33. Місцеві фінанси / О. Б. Жихор, О. П. Кириленко, О. М. Тридід [та ін.] ; за ред. О. Б. Жихор, О. П. Кириленко. - К. : УБС НБУ, 2015. - 579 с.
34. Міщенко В. І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В. І. Міщенко, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – №5. – С. 56-69.

35. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико–методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – [Вид. 2–ге, без змін.] – К. : КНЕУ, 2006. – 240 с.
36. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>
37. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
38. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Доступний з <http://www.me.gov.ua>
39. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.
40. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
41. Пасічник Ю. Напрями розвитку фінансової системи України / Юрій Пасічник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2011. - № 5-2. - С. 422-431.
42. Петрова Т.С. Інституційна модернізація фінансової системи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України»], (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) / І.Я. Чугунов, М.В.Тарасюк, Т.В.Канєва та ін.; відп. за вип. І.Я. Чугунов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – С. 43–44.
43. Письменний, В. В. Місцеві фінанси / В. В. Письменний. - Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2012. - 200 с.
44. Податкова політика держави: теорія формування та практика реалізації : монографія / [Тарангул Л. Л. та ін.] ; Нац. ун-т держ. податк. служби України, Н.-д. центр з пробл. оподаткування. - Ірпінь : ВЦ НУ ДПС України, 2013. - 405 с.
45. Податкова політика: стратегія соціального розвитку [Текст] : монографія / за наук. ред. Т. В. Калінеску; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. - Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2013. - 255 с.

46. Податковий кодекс України. – К.: ДП “ІВЦ ДПА України”, 2010. – 336 с.
47. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції : монографія / А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, Т. В. Кошук. - Тернопіль : ТНЕУ, 2014. - 234 с.
48. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п>
49. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України за станом на 28.12.2014 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 28.12.2014 № 80-VIII; Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
50. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII; Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
51. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII; Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
52. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII; Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
53. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2018 рік : Наказ Міністерства фінансів України від 31 січня 2018 року N 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
54. Про Основні напрями бюджетної політики на 2016 рік : Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2015 року № 314-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
55. Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік : Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2016 року № 478-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

56. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 411-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
57. Рожко О.Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія / Рожко О.Д. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. – 360 с.
58. Селіверстова Л.С., Адаменко І.П. Фінансова політика в умовах інституційної економіки. Економіка та держава. 2018. №1. С. 16–19.
59. Стратегія управління державними фінансами на 2017-2021 роки: 8.02.2017 [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiu-upravlinnia-derzhavnymu-finansamy-na--roky?category=bjudzhet>
60. Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2015. – 446 с.
61. Управління державними доходами і видатками: навч. посіб. [Б.С. Малиняк, В.С. Толуб’як, В.П. Горин, В.В. Письменний]; за ред. Б.С. Малиняка. – Тернопіль: Астон, 2015. – 154 с.
62. Усков И. В. Бюджетная политика в условиях трансформации системы местных финансов в Украине: монография / И. В. Усков. – Симферополь: Ариал, 2012. – 450 с.
63. Учетно-налоговая и финансовая политика на макро-, мезо- и микроуровнях: теория и практика: монография: [в 2 ч.] / под. ред. Л.В. Поповой. – М.: Финпресс, 2009. – 429 с.
64. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – пер с 2 англ. изд. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
65. Фінанси / за ред. І.О.Лютого. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 728 с.
66. Фінанси / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

67. Фінанси інституційних секторів економіки України / за ред. М. М. Єрмошенка. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014. – 584 с.
68. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / за ред. І. Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
69. Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика: монографія / за ред. В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна. – К.: АМУ, 2012. – 398 с.
70. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3 т. / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – Т.1. – К. : Фенікс, 2008. – 468 с.
71. Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку / І. Я. Чугунов, А.А. Максютя // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.
72. Чугунов І. Я. Інституційна архітектура бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3 – 10.
73. Чугунов І. Я. Фінансово-економічне прогнозування і планування / І. Я. Чугунов, Т. Г. Затонацька, А. В. Ставицький. – К.: Поліграф Консалтинг, 2007. – 312 с.
74. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С. 79–91.
75. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.
76. Чугунов І.Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов, І.М. Ігнатюк // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету. – 2016. – Вип.28/1. – С. 217–226.
77. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54-61.
78. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки // Вісник КНТЕУ. – 2016. –№ 5. – С. 5–18.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

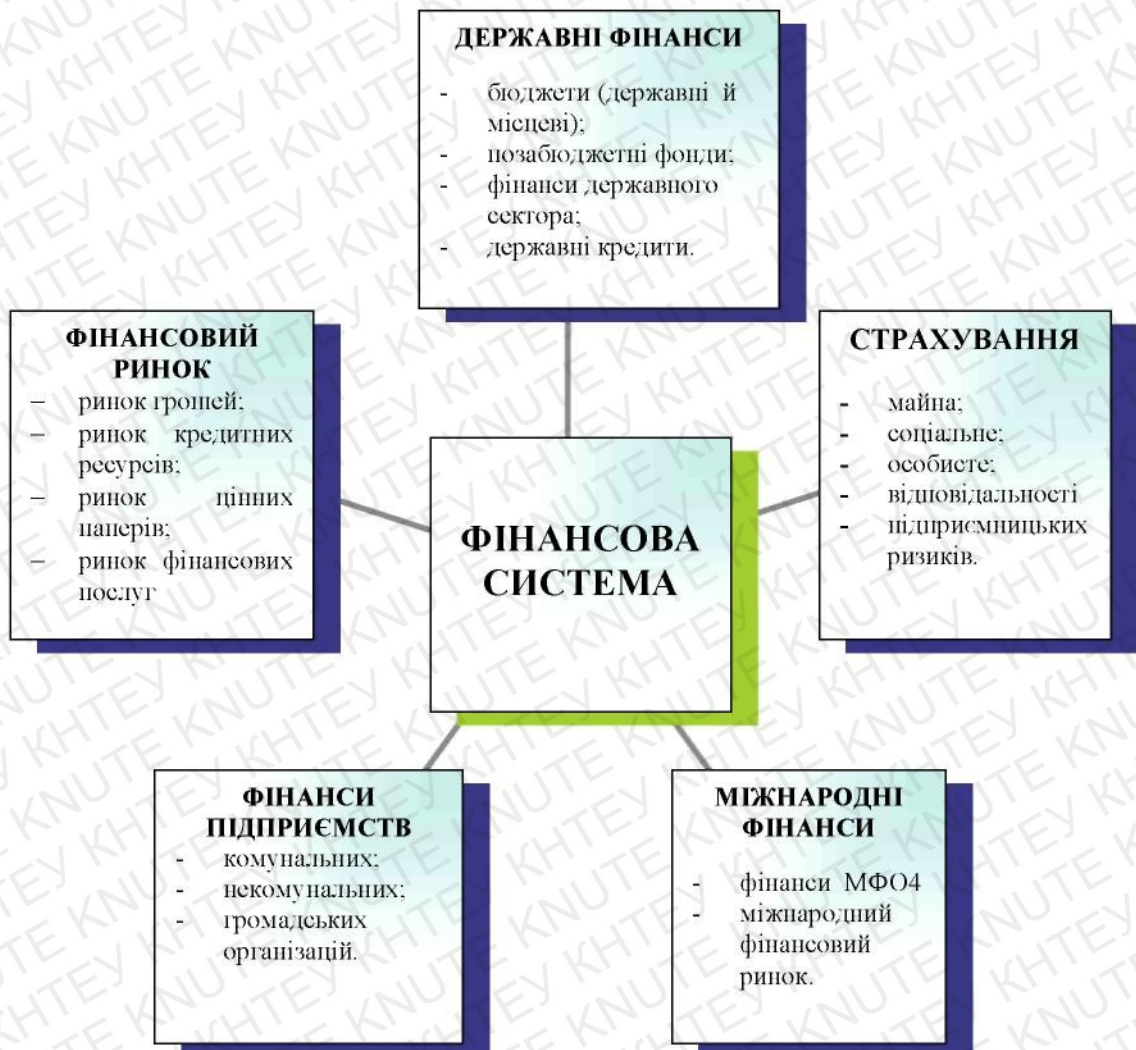

Рис. А.1. Склад фінансової системи – сфери і ланки

Додаток Б

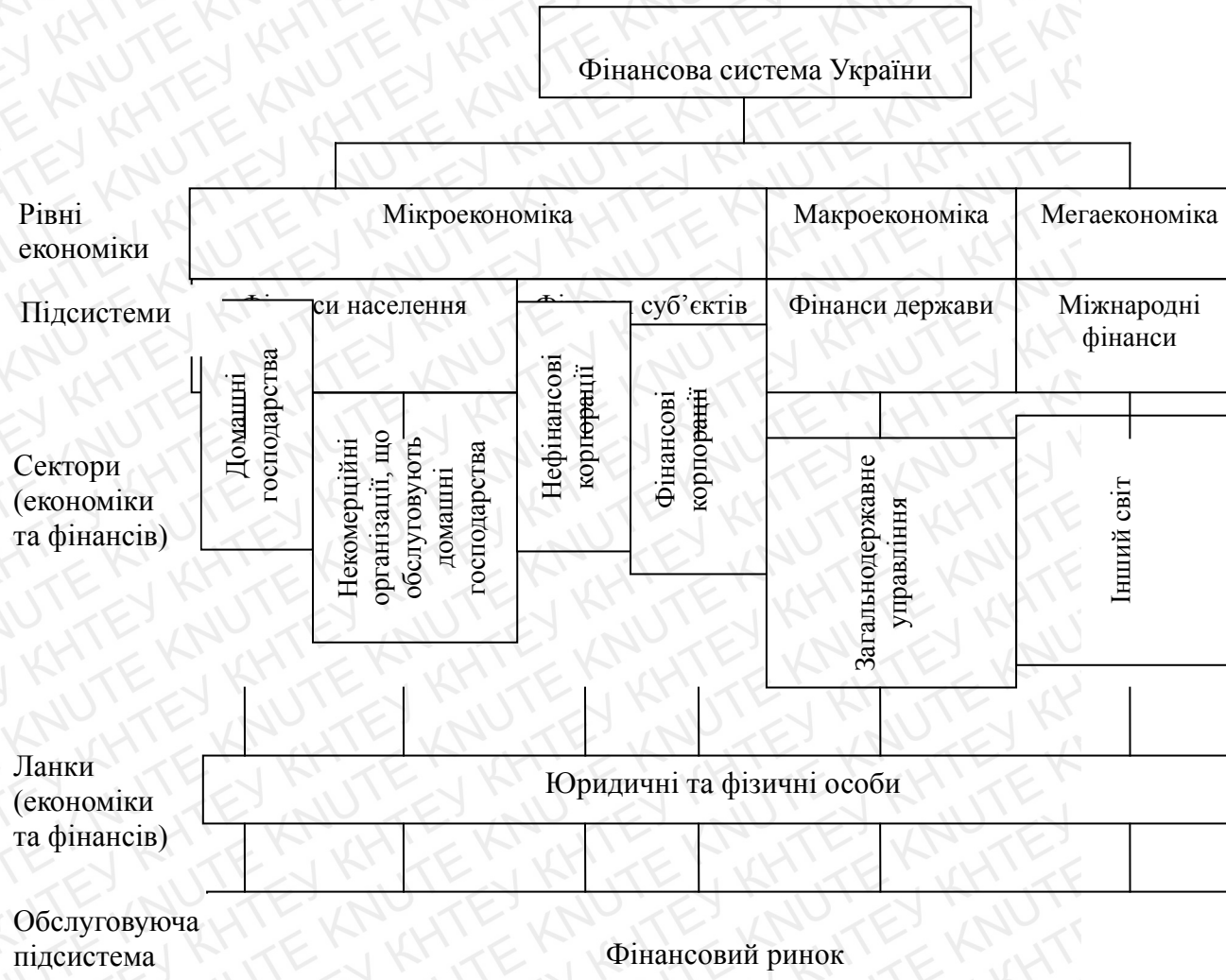

Рис. Б.1 Структура фінансової системи України

ДОДАТОК В

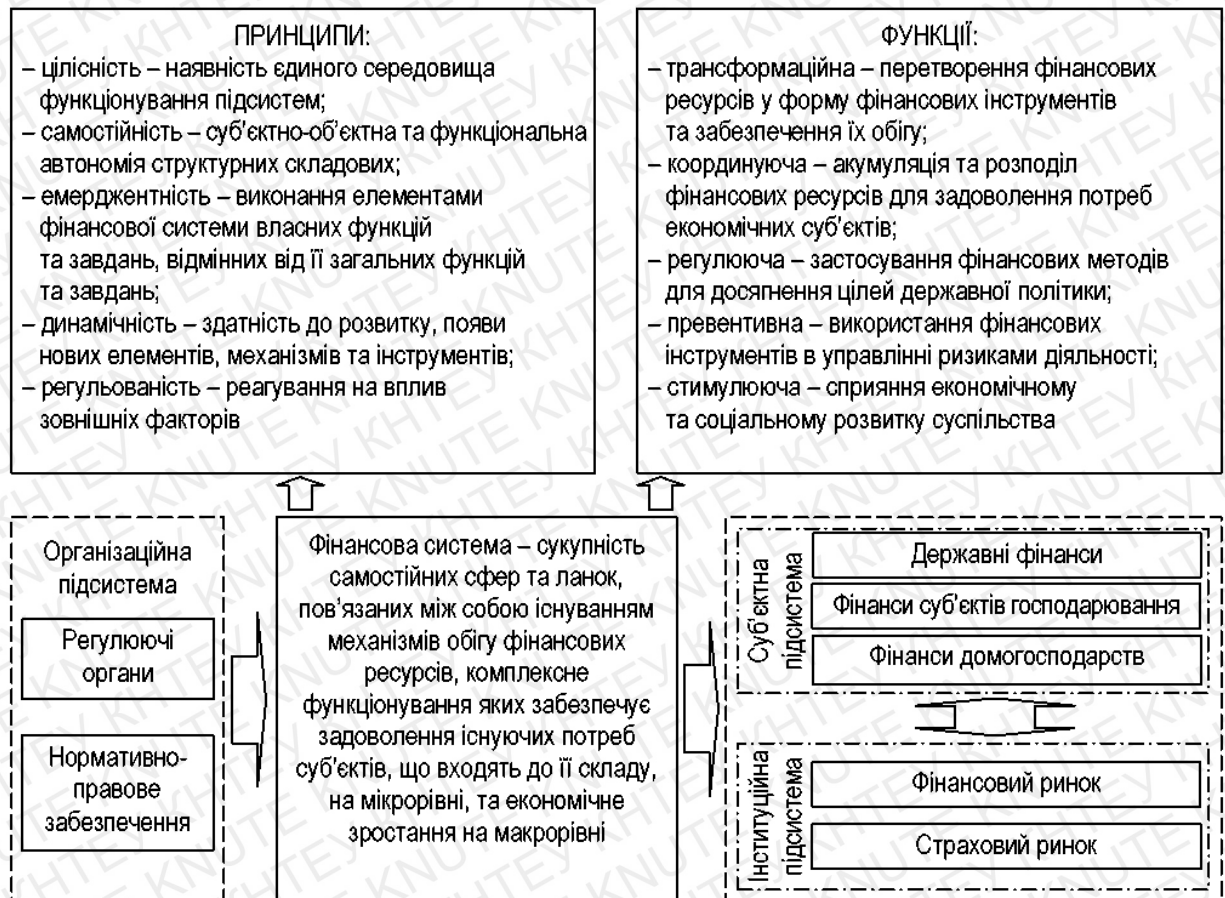

Рис. В. 1 Структурно-функціональна побудова фінансової системи

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Дефіцит бюджету в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою
за 2012-2016 років, % до ВВП

	2012	2013	2014	2015	2016
Розвинуті країни	3,5	9,0	7,8	6,7	6,0
США	6,7	13,3	11,1	10,0	8,5
Євро зона	2,1	6,4	6,2	4,1	3,6
Франція	3,3	7,6	7,1	5,2	4,6
Німеччина	0,1	3,1	4,1	0,8	-0,2
Греція	9,9	15,6	10,7	9,4	6,4
Ірландія	7,4	13,9	30,9	13,4	7,7
Італія	2,7	5,4	4,3	3,7	3,0
Португалія	3,7	10,2	9,8	4,4	4,9
Іспанія	4,5	11,2	9,7	9,4	10,3
Японія	4,1	10,4	9,3	9,9	10,2
Великобританія	5,1	11,4	10,1	7,9	8,3
Канада	0,3	4,8	5,2	4,0	3,2
Країни з трансформаційною економікою	0,1	4,6	3,1	1,7	2,1
Китай	0,7	3,1	1,5	1,3	2,2
Індія	8,6	10,1	8,7	8,4	8,3
Росія	-4,9	6,3	3,4	-1,5	-0,4
Туреччина	2,3	5,6	2,3	0,4	1,5
Бразилія	1,4	3,1	2,7	2,5	2,8
Мексика	1,1	4,7	4,4	3,4	3,7
ПАР	0,4	5,5	5,1	4,0	4,8

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Основні тенденції розвитку світової фінансової системи

Сфера	Тенденції
Державна економічна політика	Відмова від механічного перенесення західних економічних моделей у вітчизняну практику; проведення окремими державами політики, спрямованої на зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування; відмова від монетаризму, широке використання принципів кейнсіанської макроекономічної теорії
Фінансове регулювання та нагляд	Посилення вимог до капіталу та ліквідності фінансових установ, контролю за їх позабалансовими операціями; використання антициклічного фінансового регулювання; покращення взаємодії та координації між окремими національними регуляторами для оперативного подолання кризових ситуацій; покращення ринкової дисципліни фінансових установ; консолідований нагляд за системними фінансовими установами; створення єдиного мегарегулятора фінансових ринків на національному та наднаціональному рівнях
Біржова торгівля	Ліцензування та жорсткі правила відповідальності фінансових посередників; жорсткі правила біржової торгівлі; запровадження оподаткування спекулятивних угод; запровадження економічних нормативів управління діяльністю агентів, що здійснюють торгівлю цінними паперами
Банківський сектор	Орієнтація регіональних банків на міжнародні стандарти управління; зростання ролі центральних банків; забезпечення макроекономічної фінансової стабільності як основна мета ЦБ; націоналізація великих системних банків з наступним їх поділом на більш дрібні установи; лібералізація банківського сектора; недопущення злиття банківського та страхового капіталів; координація грошово-кредитної політики центральними банками провідних країн світу
Валютний ринок	Тенденція до регіональної економічної інтеграції, формування валютних зон із регіональними резервними валютами; розглядається можливість переходу до використання фіксованих валютних курсів

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Матриця фінансових відносин між суб'єктами фінансової системи

	Держава	Суб'єкти господарювання	Фінансовий ринок	Домогосподарства	Нерезиденти
Держава	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5
Суб'єкти	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5
Фінансовий	3,1	3,2	3,3	3,4	3,5
Домогосподарст	4,1	4,2	4,3	4,4	4,5
Нерезиденти	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка торговельного балансу України за 2007-2016 роки, %

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сальдо поточного рахунку до ВВП	5,8	10,6	2,9	-1,5	-3,7	-7,1	-1,5	-2,2	-6,2	-8,1
Експорт товарів і послуг до ВВП	57,8	63,6	51,4	47,2	44,8	47,7	46,3	50,8	53,8	51,1
Темпи зростання експорту товарів до попереднього року	124,0	142,6	107,5	113,2	128,0	135,9	59,7	129,2	133,0	101,0
Імпорт товарів і послуг до ВВП	55,2	56,0	50,6	49,5	50,6	55,7	48,0	53,7	59,9	59,2
Темпи зростання імпорту товарів до попереднього року	128,7	131,3	120,4	122,0	135,4	138,5	56,2	130,3	133,5	104,7
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва у структурі експорту	11,5	10,4	12,3	12,1	12,5	16,0	23,6	19,0	18,4	25,6
Чорні та кольорові метали, вироби з них у структурі експорту	35,8	39,0	40,1	42,2	41,7	40,8	31,7	33,2	31,9	27,1
Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади у структурі експорту	15,3	16,9	13,2	14,3	17,0	16,1	17,1	17,6	17,1	19,0
Мінеральні продукти у структурі імпорту	33,4	33,8	29,0	26,3	25,3	27,4	33,1	34,2	34,3	30,0

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

Структура видатків місцевих бюджетів України за 2007-2016 років, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальнодержавні функції	6,4	6,6	6,5	7,6	7,0	6,5	6,1	6,4	5,6	4,8
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1	1,6	0,2	0,2	0,1	0,1
Економічна діяльність	9,0	11,0	9,4	9,1	10,3	9,1	4,7	4,9	6,8	5,8
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5
Житлово-комунальне господарство	5,1	6,3	7,1	10,3	4,9	6,1	5,3	2,9	4,6	8,8
Охорона здоров'я	21,8	21,6	22,4	20,6	19,4	18,8	21,3	22,5	21,4	21,2
Духовний та фізичний розвиток	4,2	4,2	4,1	3,9	3,5	3,6	3,8	4,0	3,8	3,7
Освіта	27,3	27,6	31,5	28,6	27,8	28,3	31,4	31,9	32,6	32,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,2	17,7	15,6	14,7	18,5	16,8	20,0	22,0	23,1	22,5
Міжбюджетні трансфери	7,0	3,9	2,7	2,1	4,1	5,6	5,7	4,1	1,5	0,6
Кошти, що передаються із загального фонду бюджету до бюджету розвитку	-	-	-	2,5	3,9	3,2	1,0	0,7	-	-

ДОДАТОК И

Таблиця И.1

Структура доходної частини зведеного бюджету України у розрізі
податкових надходжень за період 2007-2016 років, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження, <i>в т. ч.</i>	72,2	69,0	73,1	73,2	73,3	76,3	76,2	74,5	84,0	80,9
ПДВ	16,7	18,3	25,2	29,3	27,0	30,9	31,0	27,5	32,7	31,2
Податок на доходи фізичних осіб	18,0	14,4	12,9	13,3	15,8	15,4	16,3	16,5	15,1	15,3
Податок на прибуток підприємств	17,6	17,7	17,5	15,2	15,6	16,1	12,1	12,8	13,8	12,5
Акцизний податок	7,0	7,3	5,9	5,0	4,8	4,3	7,9	9,0	8,5	8,6
Ввізне мито	4,0	4,4	4,5	4,1	4,4	4,0	2,3	2,7	2,6	2,9
Інші	8,9	6,9	7,1	6,3	5,7	5,6	6,6	6,0	11,3	10,4

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

Структура надходжень податку на доходи фізичних осіб у розрізі основних видів економічної діяльності за період 2012-2016 років, %

	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	4,1	4,6	5,0	5,2	5,8
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4
Промисловість, <i>в тому числі</i>	26,6	25,3	25,7	26,4	25,7
добувна	5,2	5,6	5,0	5,0	4,8
переробна	17,2	14,6	15,6	16,4	15,7
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	4,2	5,0	5,1	5,0	5,2
Будівництво	4,7	3,1	2,9	2,9	2,7
Торгівля	7,5	7,0	7,3	7,8	7,8
Діяльність готелів та ресторанів	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Діяльність транспорту та зв'язку	8,9	9,6	9,7	9,1	8,3
Фінансова діяльність	5,7	5,4	4,9	5,1	5,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	7,8	8,5	8,3	8,1	5,4
Бюджетна сфера	25,3	28,3	28,6	26,3	27,0
Інші види економічної діяльності	8,4	7,3	6,6	8,0	11,3

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1

Структура надходжень податку на прибуток в розрізі видів економічної діяльності за період 2012-2016 років, %

	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,56	0,72	0,70	0,62	0,64
Добувна промисловість	10,14	9,32	21,08	21,23	20,54
Переробна промисловість	34,11	18,05	25,13	25,84	20,11
Виробництво електроенергії, газу та води	4,53	7,52	6,42	7,13	10,20
Будівництво	3,37	2,40	2,29	1,97	2,29
Оптова та роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	17,49	14,32	16,93	17,99	19,44
Транспорт та зв'язок	12,65	20,46	13,04	13,80	10,36
Фінансова діяльність	10,51	12,31	5,08	3,76	4,27
Інші	6,64	14,9	9,33	7,66	12,15

ДОДАТОК М

Таблиця М.1

Структура надходжень податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів у розрізі видів економічної діяльності за період 2012-2016 років, %

	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1,23	1,11	1,11	0,75	1,02
Промисловість, в тому числі:	36,42	35,05	34,71	32,14	36,96
Добувна	9,25	6,69	7,02	6,88	6,83
Переробна	15,96	16,85	16,90	14,64	16,22
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	11,21	11,51	10,78	10,62	13,91
Будівництво	8,65	5,22	5,14	5,02	5,24
Оптова та роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	15,99	15,65	16,38	22,40	21,23
Транспорт та зв'язок	15,87	18,94	17,14	12,59	8,81
Інші види економічної діяльності	21,84	24,03	25,52	27,10	26,74

ДОДАТОК Н

Динаміка реального ВВП у 2014-2016 роках*

у відсотках, до відповідного
кварталу попереднього року

* без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, у 2015-2016 роках також без частини зони проведення АТО